

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

III. füzet.

Petőfi halálának emlékezete.

(Kolozsvárt a márcz. 15-iki ünnepen elmondott beszéd a költő halálának 59-ik éve alkalmából.)

Midőn márcz. 15-ikének és ezzel együtt a márcziusi eszmék diadalának ünnepét üljük, két rendkívüli, mondhatnók titáni férfiú szelleme kell, hogy körülünk lebegjen és hogy az emlékezet s a szív nekik hozza áldozása legszebb gyümölesait.

Egyik Kossuth. Ő, ki mint az egykorú *Pesti Hirlap* mondja, fölemelte hatalmas szavát a kellő pillanatban, midőn „híres böleséggel támogatott trónusok dőltek össze s népek nyerték vissza szabadságaikat“; ő, ki márcz. 3-án „betekintve az élet könyvébe, hol az események fatumszerű logikája revelatioit hirdeti“, hatalmas kézzel félretaszította nemzetünk útjából Sisyphus követ, melyhez legjobbjaink vérvérítéke és kínos sohajtások fojtó gőze tapadt; ő, ki a szabadság eszméjéből merített hatalmával nemzetünk erejét a nagyszerű időkhöz méltó nagyszerű elhatározásra lelkesítve, megfűtta azt a jerikói harsonát, melynek hangjára porba omlottak a várfalak, melyeket háromszázados önkényuralmi elv emelt nemzetünk és a XIX. század eszméi közé; ő, ki ez eszmék megvédésére s a nemzetszabadság útjainak vérrel öntözésére a végletekig birta fokozni a nemzet lelkesedését és harezi erejét; ő, ki nemzeti szabadságunk eszméit egy lángész diadalmas ékesszólásával tartotta életben a száműzetés évei alatt, a minek lelkesedéstől áthatott tanúja volt Italia, a nagy Anglia és Amerika; ő, ki mint ez eszmék reliquiariuma, megőrizte őket haláláig és a síron túl is magával vitte őket a halhatatlanság örök fényességébe.

A másik Petőfi, a költő. Ő, a ki forró szívének egész szenvedélyes ujongásával üdvözölte a szabadság fölkelő napját, márcz. 15-ikét, midőn diadalmas elragadtatás közt ő volt annak az ifjúságnak vezére, mely kivívta a sajtószabadságot; ő ki elkészülve a

legvégsőkre is, elkiáltotta a jelszót, mely örök időkgig a nemzet ébresztő szózata fog maradni:

Talpra magyar, hí a haza!

ő, ki eljegyezte magát a szabadság istenasszonyával a halál oltára előtt s e szerelmét, e hűségét, ez odaadását vérével pecsételve meg, a szabadság himnusával ajkán leomlott a szívének vérével festett haza földére, a szabadság zászlajára, hogy az e világon elbukott eszmét képviselje a másvilágon, a mennyei láthatáron.

Valóban a költő egész életével úgy jelenik meg előttünk, mint végtelen érzelmeinek és nagy eszméinek előre kijelölt, az isteni végzet által elhívott vértanúja, szemében halhatatlan tűzzel és borongó mélasággal, homlokán az átszellemülés fényességével, lelkében villámló eszméivel s a neophyta elszántságával és rajongásával, képzeletében magasztos képekkel és egy próféta jóslataival, ajkán lángszavakkal, a szerelem és szabadság ragyogó, búbjós dalaival, harsány himnusaival és felhangolva állandóan oly végletekre, mint a mily végtelenségre terjednek ki lelkének szárnyai, agyának és szívének eszméi és érzelmei.

Pár évvel ezelőtt hónapokat töltöttem az alföldön, mely fölött a költő lelke, a mig földi hüvelyét hordozta, mint szülőfölsde felett, sasként vagy fehér galambként szárnyalt át s nem kétlem, hogy szelleme most is ott lebeg az alföld felett szálló szellőben, a lángoló nyári nap égető tüzében, mint valami forró szerelmi nyilatkozatban, az ősz borongós ködében, mely mystikus fátyolával leborúl a pusztára és sejtelmes árnyakká változtatja a valóságot; de bizonyára ott lebeg és tündérképekben szemléli a lengő délibábsban az alföld egyszerű, de főséges képeit, melyekben ma is benne lakik az ő független, szabad és forró lelke.

Én is álltam nem egyszer a rengeteg rónán, mely míg a határtalan messzeségbe nyúlik, a szívet a végtelenség sejtelmével tölti el. Fejem fölött függött az izzó nap, köröskörül a mind messzebb tűnő láthatár, melyre szelíden ráhajol az ég boltja, mint a szerető anya alvó gyermeke bölesőjére, miközben a méla esendet nem zavarta egyetlen mozgás, egyetlen hangrezzenés. Ily vidék a léleknek olthatatlan vágyat ad, hogy kikeljen a testből s a képzelet szárnyain a végtelen messzeség és magasság felé emelkedjék; hogy

pillanat alatt óriási tért öleljen föl, mintha valamely csillagból nézné a földet, hogy a világon átröpüljön, látókörét kitágítva ismeretlen világrészekre és szárnyain magával hozza a magasság látományait, a fölöttünk lebegő fényesség ragyogványait, a messzeség tündérvilágának képzelet-játszódtató képeit.

De ily vidék épei oly alkalmas az érzelmek és eszmék végtelenségét is felébreszteni a szívben, melynek itt mintegy benszületett vágya támad érezni mindent, végtelen örömet és fájdalmat egyaránt; elmerülni az érzelmek magasságába és mélyébe; szükségét érezni a nagy, merész gondolatoknak, melyek elfeledtetik a földet s a mindennapiságból a magasságba ragadnak, mint a hogy a nyitott ablakon kiszabadúlt madár az ég felé emelkedik.

Végig mérvén tekintetemmel az alföld végtelenségét, izzó napjának ragyogását és forróságát: megérteni véltem legnagyobb költőjének szellemét. A természet az ő lelkét és szívét hazája képére alkotta s a végtelen iránti vágy és képesség csodás adományait ruházta rá eszmékben és érzelmekben; a végtelenséget mintegy kezügyébe adta, mert ilyennek alkotta szellemét, kitágítván mintegy oly korlátlaná, mint maga a pusza.

Megadta neki, hogy lelkének szárnyai fõnn birjanak csattogni a magasban:

Honnét a föld olyan parányinak
Látszik, mint a megégett
Papir hamván a szikra.

Megadta, hogy képzelete nemesak a föld síkjain és hegyein, erdei és virágai közt tud járni, hanem:

Mint buvár süllyed a mélységek mélyére,
A legmélyebb tenger, a szív fenekére.

Vagy ha kell:

Felszáll s a légben, mint pacsirta énekel.

És ha biztatja, hogy szálljon még följebb, rendre megkergeti vele a sasokat, melyek mind elfáradnak, de nem képzeletének szárnyai; sőt

Egy útat kezd a legmagasabb felhõvel,
És a felhõknek sem társa õ sokáig,
Egyenest fölfelé tör az ég boltjáig,

És ha ekkor épen napfogyatkozás van:
 Ez elsötétedett nap mellett elsuhan,
 Elsuhan mellette, egyet pillant rája,
 S megkerül a napnak elveszett pompája.
 És az én képzetem még ekkor sem pihen,
 Hanem a legfelső csillagzaton terem,
 S ott, hol már megszűnik az isten világa,
 Új világot alkot mindenhatósága.

Megadta neki a képességet, hogy tüzes és szenvedélyes érzelmeiben birjon érezni, mint senki más, legyen ez akár az öröm ujongása, a fájdalom kétségbeesése, a szerelem világot átrezgő szenvedélye, a szabadság gyújtó lángja; akár a lélek esöndes elandalodása, a szív méla álmodozása, vagy egy sejtelmes hangulat, mely oly finom, mint a virágillat. Így szól:

Isten, alkotál-e
 Több ily szívet is már,
 Mint az én szívem?
 Volt-e másban is már
 Ily sokféle és ily
 Forró érzelem?

Ez a szív a nemesebb barátság tanyája, elhagyott szüleinek lágy párnája; kert, melyben a szerelmi illatok virágai nyílnak; bánya, mely a szabadság számára kardvasat terem.

És mi szép, mi jó van
 E kerek világban,
 Melyet nem ölel,
 Melyhez imádása
 Nem hajolna le, vagy
 Nem röpülne fel? . . .

E szív épen oly forró, mint az alföld nyárközépi tüzes napja, mely ragyogva ömlik el a pusztá végtelenségén, mely a sírban is melegíteni fog. „Elöttem — így szól — minden ember annyit ér, a milyen értékű a szíve. Előbb megtudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sír! . . . Oh, istenem, ha az én meleg, forró szívem egykor kihűlne . . . de nem, ez nem lehet. Az én szívemet még a halál sem hűti meg. Temessetek el éjszaken s ültessetek sírom mellé

narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben fekünni fog“.

Ilyen volt az a szív, mely megbirta úgy az öröm, a boldogság mómora, az elragadtatás különböző fokú ittasságát; valamint a szenvedni tudás gyászos tulajdonát. Ha búsul, keble oroszlánbarlang, szíve benne bárány, melyet éhes oroszlánok szagatnak szét, isszák vérét, rágják csontjait és szíjják velőjét. Ha ő örül, keble édeni kert, szíve benne rózsza:

Napsugarakkal,
Tarka lepékkel
Játszik e rózsza,
S zeng körülötte
A csalogány.
És jön egy angyal,
És leszakítja e rózsát,
S illeti csókkal,
S keblire tűzi
S véle az égbe röpül!

Ha elmerengő lelke gondolatok nélkül száll végig a hazán, ilyenkor dalai „holdsugári ábrándos lelkének“; ha a könnyelműség vídám palástját ölti fel, dalai „pillangói könnyelmű lelkének“; ha a szerelem édes érzése költözik lelkébe, dalai „vadrózsái szerelmes lelkének“; ha bor közt mulat s lelkét tarka jókedv szállja meg, dalai „szívárványi mámoros lelkének“; ha arra gondol, hogy nemzetek csüggenek rabbilinesen, mély bú szállja meg és dalai ilyenkor „fellegei bánatos lelkének“; de ha elgondolja, hogy a szolgaság népe ezt eltűri, harag ég szívében s dalai, mik ilyenkor teremnek, „villámlási haragos lelkének“. Tud dalolni a bokrok alatt, elvonulva, mint a csalogány és mennydörögve, mint az égi háború az ég és föld között; lelkéből pillangók és sasok szállanak ki. Dala tud zengeni ragyogóan és sötéten, szomorúan és vígan; ma lágyan suttagó szelíd szellő, mely csókot lehel a bimbók ajakára, mosolyogva csendes álomba ringatja a mezők fűszálait s tenyerére veszi a lankadtan haza repülő méhet; holnap süvöltő, vad fuvalom, zúgó vihar, mely szilaj haraggal száguld földön, tengeren s haragjában ősi tölgyeket szakít.

Valóban e költés teremtő ereje a szenvedélyekig az érzelmek minden fokán hullámzó, zajgó érzés, izgatott képzelet, mely a leg-

magasabb lelkesedésig bir fokozódni, természetes fogékonyság a legnagyobb érzelmek és legfölségesebb eszmék iránt, kapcsolatban mindig a legtisztább és legnemesebb erkölcsi érzelemmel és azzal a férfias komolysággal, hogy bármit leír, az nem a képzelet játéka, nem a nyelv csillogása, a gyakorlat mesterkedése; hanem a szív kiömlése, a telt lélek vallomása; mondhatnók égi sugallat, mely egy nagy szíven keresztül szól hozzánk, egy tiszta sugár a lélek mélyéből, vagy a mint ő legjobban mondja: lelkének egy darabja.

Minő hatalommal kell megszólalni egy ily forró szív sugalmazásában, ha az egész lelkesedéssel felölel valamely és épen oly eszmét, mint a szabadság! De minő hatalommal kell megszólalnia még akkor, midőn a szabadság több százados küzdelem után is még mindig csak egy nagy nemzeti epekedés, nyögve a kényuralom békéjében; holott a szabadság magában véve is mindenkor oly végtelen, oly szent, oly fenséges, mint az istenség eszméje.

Petőfi pedig egyenesen a szabadság eszméjével szívében született. Nála ez nem eltanúlt, hanem veleszületett eszme volt. Midőn értelme megnyílik, legelőször magát igyekszik szabaddá és függetlenné tenni. Alig serdülő, már 15 éves korában le akarja rázni az első nyugót, az iskolát; mert már akkor „világ-fölggyűjtő szenvedélyel“ imádtá a szabadságot. Ekkor nem sikerült; de megesküdt, hogy életének egy főcélja lesz s ez: a zsarnokság ellen küzdeni. Egy év múlva tervét végrehajtja s letörve békóit, 17-ik életévétől fogva egyéni szabadságán többé semmi korlátot tartósabban nem tűrt. Mindig lelkesedés tölti el mindannyiszor utóbb is, ha a rendes foglalkozás lánczaitól szabadúlhat. Hogy irigyli a madarat szabad szárnyalásáért s szereti a vándor felleget, mert lelkének rokona! Minő örömsikoltás tör ki kebléből, midőn szerkesztői foglalkozásától szabadúlva, börtönének ajtaja megnyílik! Minő lelkesedéssel üdvözli a rónát, ha oda szabadúlhat, s mily tisztelettel éneкли meg a pusztá szabad fiát, ki szolgaságot, megalázkodást nem ismer! Ott szeretne élni ő is, kinn a pusztán, mint Arábiában a szabad beduin; mert a pusztá a szabadság képe s a szabadság lelkének istensége. És nemcsak ő maga, hanem szíve, költészete is szabad idegen minták követésének szolgaságától. Költése szintén sas, mely, a hol senki sem járt, arra indúl fennen, szabadon. Olyan, mint képzelete, nem a por magzatja, hanem bebarangolja az egész világot s megbirja a

mennydörgés hangját; de el tud andalodni egy virág mellett és sutogni, mint a nyár-esti szellő. Felveszi magába az egész természet zenéjét, a patak halk moraját, a folyó habjainak csilingelését, mialatt esendes mélasággal visszatükrözik az ég csillagait, vagy midőn a hegyi ár szűk völgyön, sziklák közt rohan le károgó hollók tanyái közt s a vihar ordít és tombol; és e sokféle hangokat fenséges dallamokban fejezi ki épúgy, mint a mindenség harmoniájának kardalát. Vagy ha az elragadó szél képzelete százrétű vitorlájába belefű, szétszakad a horgony, fut gályája, elmarad a part s ringatja habkarján a látkör nélküli tenger; és míg az orkán zúg, s a felhők dörögenek, „ő a lant idegébe kap s vad tűzzel zengi el ajka harsány himnusodat, százszer szent égi szabadság“.

Az ily lánglélek nemesak saját szabadságát kívánja; hanem mindenkiét, a hazáét, az egész emberiségét. A szabadság az istentől az emberi szívbe írt örök jog és törhetetlen törvény, melynek számára a költő szívének mélyén örök oltárt emelt. A szabadság a legfőbb jó s mint ilyen, a legfőbb igazság. Ezt az emberi öntudat az isten igéjével versenyző szózat nyelven hirdeti; lángbetűikkel van beírva az emberi nem történetébe s legnemesebb intézményeibe. Ott van közel mellettünk, alattunk, felettünk, bennünk s fátyol nélkül látjuk szemtől szembe.

Minek szentelhetné magát inkább e nagy szív, mint ennek az örök eszmének, mely száz év óta, mint a magasságból mennydörgések közt újból leröpített villanyos áram, végig cikázik Európa, Amerika népeinek szívéen és végig áramlik Európa forradalmain? A szabadság eszméje s az, hogy ennek nevében tegyen valami rendkívülit, hozzon valami halhatatlan érdemű áldozatot az egész emberiség javáért: nem hagyja első ifjúságától fogva nyugodni az örökre ifjú költőt. E gondolat és fenséges elhatározás magasztos énekeket sugall neki, ez eszme a vértanúk mámorító extasisába ringatja a lélek heves hullámzásai közt tartja őt s kész saját kezével elkészíteni a keresztfát, a melyre fölfeszítetik. Ez eszméért vértanúi halálban veszni el, szebb neki mint az élet, a maga boldogító kéjmámoraival; nagyobb mint a szerelem legörökebb, legboldogítóbb érzelme; ezért elbirná hagyni a forrón szeretett és vizsont szerelemtől égő nőt menyegzője napján, s felizgatott képzelettel tudna a esataterre rohanni és meghalni a szabadság szent zászlaja alatt.

Ez a száműzött istenasszony, a szabadság az, kinek eljegyezte életét ezer szent fogadalommal és égő szerelmi vallomásokkal; ez foglalja el nappalait a magános órák eszmélkedésre bíró perezein, ez álmainak visszatérő tárgya, sóvárgva a pillanatot, midőn fogadalma jeléül felajánlhatja neki a vérpadon lehullott fejét vagy a esatatéren szívéből kiomló véréit. Az eszme iránti e földöntúli hévvel való lán-golás és szenvedély volt életének végzete és költészetének legnagyobb dicsősége. Ennek nevében fejezte ki a esatatéren száguldó képzeletével azt az ő nevével kapcsolatban örökre az ajkakon maradó óhaját:

Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megunva síkra lép,
 Pirosló arczczal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világszabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütközik:
 Ott essem el én,
 A harez mezején,
 Ott folyjon az ifjúi vér ki szívéből.

A teremtő akarata mintegy így szólt hozzá: Merész, hatalmas ifjú, megadtam neked az ész nagyságát, a szív forróságát, az eszmék lángolását; de ezek díjában nagy feladatot rovlak rád. Napjaid nem az örömei, útd szenvedések közt fog vezetni, egy zászlót fogsz kezvedbe, melyen ragyogó betűkkel ugyanaz lesz felírva, mit lángoló karbunkulus-betűkkel szíveden hordassz: HAZA ÉS SZABAD-SÁG. Sorsod a kínos dicsőség, melyet nem fogsz élvezni soha. Lelkoddal felöleled az egész emberiséget, szeretni fogsz barátot, nőt, népet, nemzetet, hazát, szabadságot, mindegyikért készen a vérkereszttségig; emelni fogsz mindenkinek emléket, erősebbet mint Egyiptom pyramisai, melyek mellett bókolva haladnak el a századok; de díját ne várd. Díjad lesz a tiszta öntudat, a hit eszméid fenségében, érzelmeid őszinteségében, lelkesedésed magasztos önzetlenségében s abban a gyönyörtadó végzettedben, hogy dicsőíthetted hazádat, hogy az utód a te költeményeidből tanulja a hazaszeretetet, a te halálad martyrumságában lássa maga előtt az örökké való példát s valahányszor nevedet említi, mindannyiszor ünnepet érezzen szívében, mert ha rólad van szó: akkor minden íge az áhíthaté.

Az isteni sugallat egyszersmind senkit sem tett saját korában inkább jóssá, mint őt. Érezte a nagy napok közeledtét, hogy „születni fognak nagyszerű napok, élet-halálnak vészes napjai“; folyvást véres napokról álmodik és zajongó lélekkel várja a csatajelt, „csak szólna már, csak szólna már a harezok harsány trombitája“; lelke villámokat szór türelmetlenségében, hogy a szolgaság népe mire vár, mért nem kél fel, hogy lánczát letépje? A szabadság az egyetlen szentség, őrfültek voltak mindazok, kik más egyébert haltak és béke kell ugyan a világnak, de ezt esupán a szabadság felszentelt kezéből szabad elfogadnunk; addig míg ez kivíva nincs, fegyvert a kézbe, ha a háború az ítélet napjáig tartana is. És mire félni, mire habozni? Az emberiség történelme vérfolyam, mely a hajdan ködbevesző szikláiból ered, szakadatlanúl foly le korunkig s végre vértengerbe fog szakadni. Rettenetes napokat lát közelíteni, minőket nem látott eddig a világ; a sötét, mély titkú jövődő fátyolán a sejtés tündéri lánglobbanásinál átpillant s a mit ott lát, borzad és iszonyodik tőle; de egyszersmind szilaj öröm fogja el:

.....A háború istene újra
 Fölveszi páuczélát s kardját markába szorítván.
 Lóra ül és végig száguld a messze világon,
 És a népeket, eldöntő viadalra, kihíja.
 Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:
 A jók s a gonoszok. Mely eddig veszte örökké,
 Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
 Vértengerbe kerül. Mindegy. Ez lesz az ítélet,
 Melyet ígért isten, próféták ajkai által,
 Ez lesz az ítélet, s ez után kezdődik az élet,
 Az örök üdvesség; s érette a mennybe röpülnünk
 Nem lesz szükség, mert a menny fog a földre leszállni.

És senki sem tudta jobban, mint ez a táltos, ki mintha az ő magyarok szentelt ligeteiből került volna századunkba kezében lanttal és karddal, szemében tűzzel, szívében lánggal, feje körül az égi fénynyel, lelkében a végtelenséggel, elhatározásában a vértanúság ihletével: hogy az ember nem léphet az örökkévalóság és végtelenség határára csak a halál karján. A hol a végtelenség határa megnyílik, ott végződik az élet s kezdődik a halál. Midőn tehát eljegyezte magát a szabadság fenséges istenasszonyával; midőn lelkét az örökkévalóság felé terjesztette ki, tudta, hogy egyszersmind meg kell hal-

nia, meg kell halnia egy szent eszméért, a század, az emberiség szent eszméjéért, a magyar nemzet isteni jogáért.

Halljátok a költőt, ki tehát esdekel az istenhez 1848 elején :

Oh magyarok istene, add jelit,
Ha a kenyértörés elközelít,
Hogy az égben uralkodol még te
A magad s néped dicsőségére.

Halljátok a költőt, ki, midőn az epedett, számkivetett szabadság, szenvedéseinek emlékeitől halvány arezával megjelent, rögtön zászlaja alá áll, kész harezolni halálig, a győzelemig s megint ezerszer újítván meg fogadását a halálra, lelkesülten üdvözli a megjósolt nagy évet :

Megjött az idő,
Mit láta prófétai lelkem előre.

*

Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csillag,
Te a népek hajnalsillaga! . . .
Megvirradt, fölébredt a föld, fut
A hajnaltól a nagy éjszaka.

.
Nagy idők. Beteljesült az Irás
Jóslatja: egy nyáj, egy akol.
Egy vallás van a földön: szabadság!
A ki mást vall, rettentőn lakol.
Régi szentek
Mind elestek,
Földült szobraik kövéből
Új dicső szentegyház épül,
A kék eget vesszük boltozatnak,
S oltárlámpa léssen benne a nap.

Nézzétek Petőfit, a halhatatlan halni indulót, a hősköltészet vitézét, ki elébe ragyogó utat vont a dicsőség, kinek szívében szilaj lelkesedés foly, mint tűzár, a ki nem fukarkodik sem életével, sem vérével. Minden úgy történt, a mint sóvárogta, a mint fogadta, a mint jós ihletével megjövendőlte. A csatatéren esett el a szabadságért vívott elkeseredett küzdelemben, véráztatott mezőn, holtteste vitéz honfiak letiprott holtteste közé rogyott és ismeretlenül került a nagy közös sírba Erdélynek történelmi emlékekkel teliszort földében.

*

Szerelmem Erdély! Te őrzöd véráldozatokkal megszentelt kebledben a költőből azt, a mi a földé volt. Te, a kit szerelmével senki sem ölelhetett volna inkább át, mint ő; a ki kétségbeesetten és szenvedélyes haraggal átkozta a visszavonást, mely az egységes hazát kettészakította s a ki a vihart túlkiáltó szózattal harsogta el szíve fájdalmát:

Az forra bennem, az fájt én nekem,
 Hogy egy nemzetnek két országa van, hogy
 E két országos nemzet a magyar!
 Ez tette lelke pusztává, a bánat
 Pusztájává, hol egy tigris lakik:
 A vérszemű, a lángszemű harag
 Oh e vadállat hányszor verte el
 Magányos éjim esőndét, a midőn
 Besüvöltötte puszta lelkemet.

És ő volt, a ki a boldogsághoz ritkán szokott szív ittasságával üdvözölte az uniót, a két ország ölelkezését:

Ki eddig a porban hevertél,
 Légy üdvözölve keblünkön, Erdély!
 Oh nemzetemnek drága szép testvére,
 Simulj, simulj testvéred keblére,
 A melyben a szív most oly édesen ver...
 Légy üdvözölve százszor, százezerszer!

 S te, lelkem, szállj a Királyhágón által
 Érzelmeimnek tündérvilágával,
 És szord el ott e kincseket.

És őrizd meg, Erdély, híven emlékezetedben, hogy a költő azért jött béreceid közé harcolni, mert az volt meggyőződése, hogy a szabadság ügyét itt védik igazán; hazánk lobogóját, „a földi szivárványt“, itt lobogtatják valódi lelkesedéssel. És őrizd meg emlékezetedben, hogy midőn ide jött meghalni, itt vezette őt útja a mulandó életből az örök életbe, a halálból a halhatatlanságba, itt tetőzte be életének művét, e templomot, melybe azóta beköltözött „a hír, a feledés örök királya“. És tudd meg Erdély, hogy földed, a költő hamvainak reliquiariuma, azóta szentebb lett; mert azon a helyen fényoszlop árad ki földedből s a hazaszeretet egyik legfélségesebb oltára emelkedik.

Íme, a mire a költő szent rajongásában sovárgott, a mit a hazafi egy fönséges önfeláldozás önmegtagadásával a legnagyobb tettnek hírdetett, a mit az emberiség e jóltevője fönséges szükségnek tanított, a mit egy, a költő lelkében lakó mysteriozus ihlet előre nemesak sejtett, hanem a részletek bámulatos világosságával megjövendölt: mindaz beteljesedett. De nem, nemesak az — több annál. Az a esoda ember, a ki volt életében, maradt, sőt még inkább lett halála után. Tompa szép szavai szerint: „a ki ha csak felényi tehetséggel bír is: megérdemli egész hírét, dicsőségét, melynek páratlanná s regényszerűvé tételébe maga a sors is oly rendkívülileg folyt be. Fel- és letűnése, mint Ilyésnek mystikus s mintegy elevenen égbe vitetése mind bámulatra méltó, quasi divus . . . Szellemét csudálom, dicsőségét szeretném, végét irigylem, azt a véget, melyet az ifjú, a költő s a honfi a nagy idők s izzó élet heves izgalmaiban az eszme nemes rajongásával, a csata öntudatlanúl részegítő, fájdalomtalanúl ölő rohamában ért“.

Úgy van, nincs kétség felőle, hogy lelke a dicsőség lángszekerén a mennybe szállt, vagy a mint a költő Zrinyi, szigetvári nagy vértanú óséről mondja, hogy midőn lelkét kilehelte, tizenkét angyal fogta fel s emelte szárnyain Isten trónja elé, hol az örök fényesség koronája várta már: így vitték fel az ég angyalai a költő-martyr lelkét is, mely az idők végtelenségéig képviseli hazánk és nemzetünk ügyét az örökkévalóságban, az Isten környezetében.

DR. FERENCZI ZOLTÁN.

Báró Kemény Endre emlékezete.

Húsz éve annak, hogy közelebről megismerkedtem Kemény Endre báróval.

Mennyi kedves óráról, mennyi boldogságról beszélnek ma is annak a múltnak édes emlékei!

Ősz volt . . . Lombját veszté a fa, illatát a virág és szürke köd borongott Kolozsvár felett. Az a szürke ködfátyol, mely lomhán a bérezek, a völgyek, a városok hátán hever késő őszi reggeleken és olyan fájó érzést kelt a szívben, mint egy búslakodó — *clégia*. Én azonban ködben, árnyban, késő őszi hervadásban, akkor még mindég virágfakasztó tavaszban jártam! . . .

Fiatal voltam és fiatal házas. Rózsás tavaszomat meleg fény-súgárral az is elárasztotta, hogy akkor tisztelt meg Kemény Endre barátságával, szíve melegével, szellemének fényes sugarával. Boldogságunkból édes hit szárnyalt az éghez s az Endrével töltött kedves óráknak költői lelkesedése csapongott fel.

Szerelem és költészet volt az ifjúságunk!

Fájdalom, a kedves órák hamar lejártak s az élet küzdelme elválasztott tőle s csak úgy lopva láthattam meg az eltelt husz év alatt néha-néha és hallhattam olykor-olykor hírt felőle.

Ma, húsz év után, lopva sem láthatom többé a valóságban; de a képzeletben feltűnik még előttem szellemes arczával, rokonszenves modorával; emléke az enyém s híre beszél édes hangon hírt felőle . . .

Mikor 1896-ban azon szerencse ért, hogy az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjainak sorába méltatott, mindenre gondolhattam, csak arra nem, miszerint nekem kellend Kemény Endre báró felett emlékbeszédet tartani. Mélyen megilletődve és megdöbbenve vállalkoztam, mert tudtam, hogy meghaladja erőmet; de tudtam azt is, hogy báró Kemény Endrének teljes életrajzát és műveinek egészben való méltá-

tását, hivatottabb embernek kell majd megírni. Arra nézve a kiszabott idő ezúttal rövid is lenne, azért nekem az életrajzi adatok felsorolása és műveinek méltatása mellett főfeladatomban inkább a megemlékezés lehet: a szeretet és kegyeletes hála szavaival. Éreztem, hogy a szeretetben iránta gazdag vagyok s így a szó sem lehet egészen szegény.

Magyar-gyerőmonostori báró Kemény Endre született 1845-ben Kolozsvárt, pár évvel a nemzeti ébredésnek nagy ideje előtt. Atyja: báró Kemény György, a patriarchalis, nagyműveltségű főúr volt; anyja: gróf Bethlen Mária, a szellemes és szerető édes anyák mintaképe. (Testvérei: Ödön, Kálmán, Máriskó, br. Bánffy Dezsőnek első neje, és Simon.) Abból a Kemény-családból származott, a mely család a multban Kemény Simont, a hőst; Kemény János fejedelmet; Kemény Józsefet, a tudóst; Kemény Dénest, a kiváló szónokot; Kemény Zsigmondot, a híres publicistát és regényírórt; Kemény Gábort, az alkotó szakministert és annyi nagy embert adott hazájának. Gyermekek-éveit felváltva Marosvásárhelyt és a regényes ősi vécsi várban töltötte, mely magas fensíkről tekint le az előtte elterülő festői vidék völgyére és az alatta méltóságos lassúsággal hömpölygő Marosra. Százados tölgyfa erdejével a várnak szép kertje és a távolban a havasok világának főséges panorámája gyönyörködtették a genialis gyermeket s az édes anyai szeretettel együtt dajkálták képzelő tehetségének fejlődő világát.

A szülői háznál Mentovich Ferencz és Uhr György vásárhelyi tanárok voltak első nevelői. 1860-ban a család Kolozsvárra költözvén, Réthy Lajos, jelenleg Hunyadmegye érdemes tanfelügyelője, lett a tanítója. Ezekről az időkről jellemzetesen így ír Réthy: „Mikor 1861-ben — 21 éves koromban — nevelését kezembe vettem, ő 15—16 éves ifjú volt. Jelentékeny olvasottsággal rendelkezett már akkor is, de rendszeres iskolai oktatásban még nem részesült. Komoly és önálló gondolkozású ifjú volt. Szeretett naphosszat elbarangolni a mezőn. A mit helyesnek tartott, tette; de iskolaszerű fegyelemnek nem rendelte alá magát. A latin nyelvet mind eddig nem ismerte, de egy évi tanulás után annyira haladott, hogy a kolozsvári ev. ref. collegium hatodik gymn. osztályába lehetett adni. Ott a legjelesebb tanulók közé tartozott és a gyengébbeket segítette. Kettőnk között ritka bizalom fejtett ki. Bizonyos vagyok benne, hogy holmi nagy

szemöldökű, fontoskodó ember semmire sem ment volna vele. Nekem a legkisebb kellemetlenséget sem okozott soha.

Írni már akkor kezdett — verses és prózai elbeszéléseket. A tárgyak megválasztásában a különöst, a tragikus-szerűt kereste. Derék atyja igen örült fia írói hajlamának. A szünidőket otthon töltöttük az ősi vécsi várban. Őszi és téli esteken felolvasások és zongora mellett egyesült a főúri kör. Shakespeare, Goethe s a magyar irodalom jelesei: Madách, Petőfi, Arany, Jókai voltak napirenden.

Tanulótársai mondják, hogy a főtanodában munkás tagja volt a Bajza-önképzőkörnek és Hóry Bélával ifjúsági lapot is szerkesztett s abban már akkor szép beszélyeket írt. Ez időben leginkább Ossian-nal és Firdusival foglalkozott. Mindig a komolyabb társaságokat kereste. A szabadelyűségben a legszélsőbb határokig ment el. Rendkívül nagy zeneérzékkel bírt. Bármely dalt egy hallásra kis csákányán tisztán utánjátszott. Igen szépen rajzolt és festett. Általában sokoldalú tehetsége volt.

Jogászcodni Pestre ment. Nincsenek adataim az egyetemen töltött éveiről, de kezeim között van két költői beszélye, melyek ezen évek költői álmódásairól, legszebben beszélhetnek. Szóljának meg.

1868-ban, pesti jogász korában „A lámpatorony“ és „A szerelem“ ezímen két költői beszélyt adott ki. Tulajdonképen ezek voltak első magasabb röptű szárnyalásai a Parnassus felé. A lámpatoronyhoz humoros prologot írt, melyben elmondja, hogy felesap költőnek, mert egyéb mi sem lehet belőle és van hozzá jögezíme, érző szíve, ábrándos lelke, meg öt forintja. Az utóbbi nem adhatna elég jögezímet, mert öt forintos táreza még nem költői nyomorúság; de igen — az előbbiek. Boesánatot kér a nagy szellemektől, mint Dante, Shakespeare, Firdusi, Homér és a borongó Ossiantól, hogy nagyba kezd merészen:

„De mit tegyek? ha mi sem lehetek,
Kezet fogok, ti költők veletek.
Nem veletek. Oh, édes Istenem,
Ki értené meg akkor énekem?!“

Azután satyrikus éllel mondja:

„Ti nagy költők, ti fiatal sasok,
Kik nem vagytok sem bölesek, sem vakok
S divatlapokba írtok verseket, —
Kezet fogok nagy költők veletek —

„És elzengem sok száz vad rimen át,
 Hogy mit? talán eszembe jut odább;
 De most, az Isten látja lelkemet,
 Kontóra kezdem el a versemet;

 Pedig nehezen megy ez most nagyon,
 Mikor zsebembe öt forint vagyok^a.

A fiatal poétának — úgy látszik — még mindig igen sok pénze volt, azért a lámpatorony nem egészen sikerülhetett neki; de poésise, excentricitása mellett sok költői szépséget egyesít, s hangja leíró részleteiben hol az ironia, hol a mélység költészete felé vezet. A szibériai hóviharról ironikusan így ír:

„Nyugpont után a szem hiába jár;
 A síkon, melyet fényes hó temet,
 A láthatárnál nincs egyéb határ —
 S a teli hold fényes sugárinál:
 A föld, az ég közösügyet csinál^a.

Vagy mélységgel így:

„Fagyos szárnyán a szélvész átrohan,
 A hó előtte fut, remeg, szalad;
 Megrémíté e fagyfaló roham —
 S csíkokat ír, miként fehér szalag.

„Majd mintha ülne gyors szárnyas lovon,
 Vad körbe lejt, az égre feldagad,
 Hogy szürke lesz a holdsugar s az ég
 Pislogva hunyja bé ezer szemét!^a

A gomolygó hófergeteg között egy ember küzködik a fagyos halállal és mardosó lelkiismeretével. Ez — Sternberg, a gazdag orosz philosoph, kit népboldogító eszméiért a fehér czár Szibériába küld. Ott megtörik a csapások, s midőn ártatlan nejét is elveszti, — a fájdalom és az iszonyú lelki rázkódások megutáltatják vele a világot: gondolkozását végletek felé terelik. A czár kegyelme folytán később hazakerülve, visszanyeri jószágait; de nem adhatják vissza háborgó lelke nyugodalmát. Elbujdosik ifjú fiával s a keleti tengeren a finn-öböl torkolatánál sötéten emelkedő Dágó szírten váracсот épít és egy kimagasló lámpatornyot. Örült philosophiája arra vezeti rá, hogy a világító torony a vészes örvény és szírtek közé csalja a hajókat a bizonyos halálba. Martalócokat fogad fel, a kikkel majd a kétségbeesett hajótöröttket öszszelövöldözteti. Gyermeke hiába eseng

irgalomért atyjához, ki a háborgó tengert egy sziklaesúcsról vadúl szemléli. A lámpatoronyban felgyújtják a világot, fegyverkeznek a martalóczok és egy hánytvetett hollandi hajó az örvény felé tart; miközben Sternberg véres philosophiával mondja:

„És nagy leszek, mint ember nagy lehet
S a mellé szent, ki üdvöt osztogat.
Az ember úgy is kínra született,
Kit bú s a gond fölváltva látogat.
A messiás ime elérkezett,
Ki üdvözít mind és nem válogat;
Ha gyors hajótok erre téved el,
Sternberg a mennybe fölemel“.

Így háborog ő:

„S a lángoló szem szerte-szét tekint,
Az égre néz fel büszkén, megvetőn
S a zúgó habra bámul át megint.
Nagy eskü szól ajkáról vakmerőn,
Hogy megteszi mit gondolt szószerint...
S a míg hitét rá büszkén mondja el,
A mennydörgés rá áment énekel!“

Aztán örvénybe ér a hajó, bordái óriási robajjal széttörnek a sziklán; hullám hullámra csap; százaknak kétségbeesett sikoltásai közé dördülnek a szikláról a martalóczok fegyverei s a hajó és élet roncsait elnyeli a tenger. A vész leesendesül:

„S a tenger arca aztán oly nyugodt;
Mint egy mosolyval álmodó halott...“

Érdekesen van leírva fiának lelkihánykodása kérlelhetlen atyja tetteivel szemben, kinek kegyetlen szívtelenségét tétlenül nem nézheti:

„Nem férhet egybe éj és napvilág.

Így egybe nem fér bűn s erény soha;
S angyal ördöggel nincs közös tanyán“.

De hogy vádolja az apát, a ki

„Komoly, nyugodt és méltóságtelei
S ki látná őt, az nem gaz álnokot,
De belőle egy bölcset nézne ki;
Vagy költőt, a ki lát szép álmokat“.

„Ah, költő ő; de lantja vész, halál —
És philosoph, ki ölje kéjt talál!“

Ha tovább nézi, bűnrészes lesz; de meg se ölheti, mert:

„A sír fölött, mely egykor eltakar,
Az apagyilkos átka ott lebeg
S egy szörnyű hang síromba rést talál.“

A töprengő ifjú beteg lesz s az ágya előtt csüggedetlen álló Sternbergtől lázasan kérdi:

„Atyám, e szemre éj ha száll
S elvégződött már földi életem:
Nem állják-é el mennyhez útamat,
Kik ott alant a vízben nyugszanak?!“

Meggyógyulva az ifjú elszökik és a czárnak feljelenti atyját; azután a tengerbe veti magát. Sternberget a czár ismét Szibériába küldi. Börtönéből megszökik a fogoly Sternberg és Szibéria hómezőin temeti el a vihar — a viharnak, gyásznak emberét:

„És hull a hó, miként ha hullana —
Az égnek minden fényes csillaga.“

A bizarr, de nem érdektelen mese erős phantasiája mellett jellemzi a fiatal költő érző szívét. Az egyik végletből a másik véglebbe; az erényből a bűnbe való átesapás theoriájánál, a fájó okozat feltűntetésével igyekszik beszélyének kegyetlenül szomorú hőstét szelídíteni. Részleteiben úgy, mint egészében meglátszik ez első beszélyen a kezdetlegesség s a leírásokban némi terjengős kuszáltság; de mindennütt kiáradoz belőle a költészet melege, az író egyéniségének ironikus vonásai mellett tehetségének ereje.

A „szerelem“ című költői elbeszéléshez szintén prologot írt. A lengyel nemzet szomorú tragoediája megindította a nemes ifjú keblét:

„A lengyel nemzet sírján a tavasz
Virágokat mosolygva nem fakaszt.
Nincs semmi ott, csak gyász van és halál . . .“

Aztán lelkesedéssel szól:

„De még az emlék néha felragyog,
És megmozdul a nagy dicső halott.
Kardjához nyúl, szemében tűz lobog,
Megrázkodik és szól: ébren vagyok!“

Maga az elbeszélés alexandrinban van írva. Így vezeti be:

„Lombokon át fénylik a nap végsugára
Valami ódon ház megbarnult fa'ára:
Mintha kedve telne abban, hogy e házra
Búcsú sugarait mind oda szikrázza.
Pedig ott a kőfal setét, mint a bánat,
Kormos nagy kövein barnúl nem egy század.

De az örök ifjú, nagy, erős természet,
Mely nem tudja, érti, hogy mi az enyészet;
Elfödi repkénynyel, lombbal és virággal,
Élettel, mosolylyal, lombos ifjú-ággal . . .“

Boldog házaspár lakja az ősi házat: Krasinsky lengyel nemes és szép neje, Márja, a ki csak őtet szereti, érette él — és férje minden aggodalmát

„S gondjait keblén lágyan elrengeti . . .“

Jóízű humorral tarkítja leírásait; de azért sohasem hat bántólag a hangulat kikökkentésére nézve. Kimentí magát a boldog családi élet leírása alól, mert:

„Szép családi élet, boldogságtól fényes;
Olyan, hogy leírni szinte féltő, kényes;
Mert ha úgy leírnám, oly ragyogó fénynyel,
Mint a sors adá ott pazarló kezével, —
Félek, hogy a földön rögtön minden ember
Epedni kezdene dallal, szerelemmel
S futnának oltárhoz ifjak és a vének“.

És akkor

„Ki csinálna pletykát, vizzályt, mende-mondát,
Ha nem lenne vén lány? s ki tudná a módját,
Mint kell fehér hajból feketét csinálni
És köszvényes lábbal szemem szedve jární?
Kik udvarolnának oly sok nőszemélynek,
Hogyha nem volnának többé agglegények?“

Pár színes vonással azért odaveti derengő rajzát a családi boldogság képének a repkényes, barna házra, mit megaranyoz a két bezáró sor meleg költői hasonlata:

„De a házban a boldogság ott van,
S a lemenő napnál ragyog és ég jobban!“

Elszomorító, hogy ennek a boldogságnak is el kell sötétednie, hogy itt is felválthatja a fényt — az árnyék. Hugó lengyel főúr, jó barátja Krasinszkynak, látogatóba jó, tulajdonképen egy titkos követ-ségbe, megnyerni barátját a forrongó Lengyelország szent ügyének. A míg a két férfi a haza sorsán tépelődik, úgy fáj a szegény Márja szívének, hogy férjét komornak s titkolodzonak látja. A halovány szép asszony az ő bánatával legyőzhetetlen érdeklődést kelt Hugó szívében. Hasztalan erőlködése, nem tudja lánczra verni szerelmét barátja hitvese iránt. Márja méltósággal útasítja vissza nyilatkozatát, de Hugó szívében a nem viszonzott szerelem sebeket éget, az ellen-állás örült rajongása fokozza azt — és kész barátot, hazát feláldozni Márja birhatásáért. Bevádolja Krasinszkyt a cáznak :

„Ilyen a szerelem, ilyen-ilyen forma,
Szerelemtől izzó a tűz a pokolba“.

Vad kozákok hurezolják el Krasinszkyt Szibériába és házát felgyújtják :

„Most már nemcsak kívül, most belül is barna,
Pusztulás van írva füstösen a falra . . .“

Márja egyedül marad kis gyermekével. Jönnek azután a hosszú, bánatos évek. Hugó a nemest játszva, barátja gyermekének gyámolója lesz. A hála Hugó iránt a mit sem sejtő Márijánál előbb rokonszenvvé, később szerelemmé fejlődik s mikor öt év múlva Hugótól arról értesül, hogy Krasinszky meghalt, — őszintén megsiratja, meggyászolja első szerelmét — és mert úgy érzi, hogy védőjét most már megjutalmazni édes kötelesség: férjhez megy hozzá. Így nyeri meg Hugó ármánnyal és rajongással a gyöngye női szívet, mely virágzik, mint a virág és gyöngye, — mint a virág. Tavasz után nyár jön, méh után a lepke és a rózsát mindkettő illatra, mosolyra készíti s mintha búne volna a szegény virágnak, eljő az ősz lehervasztani illatozó, mosolygó kelyhét:

„A fák őszi lombja sárgán hull halomba,
Elvész a dal, élet, a szent fájdalomba;
Mely a természetnek koporsója körül —
Letarolt mezőkön s fonnyadt lombokon ül.“

Csapás-csapásra jön. A gyermek beteg lesz, — meghal s gyászba borítja a szerető anyát. Majd egy vándor érkezik, egy vándor:

„Óvatosan félve, mintha minden fától
El kéne rejteni azt a szétdúlt arcot.

Haja gyér és fehér, a szakálla szürke...“

Sok csapás görbíthette meg, sok kín fagyhatott lelkére észak
kietlen tömlőzeiben:

„De a szeme lángja, — az még büszke, bátor,
Nem foszthatták még meg eme végsugártól!“

Krasinszky jött haza Szibériából; feltámadott a halottnak vélt
férj, hogy láttára Márja haljon meg. A két régi barát égő gyűlö-
lettel nézi egymást; de épen akkor Lengyelország felett végig szágul-
dott a forradalom szele, megharsant a szabadság trombitája:

„Megmozdult még egyszer a nagy halott végre,
Újra forni kezdett a vér hült érébe!“

Dobogni kezdtek a szívek, esengeni a kardok, dörögtek az
ágyúk s lengett a lobogó. A lengyel zászló körül patakozott a vér;
Krasinszky és Hugó ott veszték el együtt a hazával a harez meze-
jén! Igy végződik a fájó, de igazán szép, költői „Szerelem“. És ezt
23 éves korában írta.

A két költői elbeszélést azért ismertettem részletesebben, mert
kevesebb példányban forognak közkézen.

A jogot elvégezvén, haza jött és 1869-ben nőül vette Baresay
Irmát, Baresay Albert Alsó-Fehérmegye volt főbírájának és nagy-
birtokosnak leányát, kivel még jogász korában jegyben járt. Mint
nős ember pár évig Tordán lakott apjánál, a ki akkor ott főispán
volt. E pár év alatt mint tiszteletbeli aljegyző dolgozott a megyénél.
Tordán született Olga leánya 1870-ben és György fia 1872-ben.
Ezután kiköltözött birtokára, Magyar-Bükköstre; itt született Balázs
1874-ben, — ki már pár hetes korában meghalt, — s Róza 1882-
ben és Zoltán 1884-ben, ki későbbben szintén elhalt. Alsó-Fehér-
megyének virilistája és közigazgatási bizottságának, valamint állandó
választmányának tagja volt. Telelni Kolozsvárra járt. Itt sikerrel
adták elő 1874-ben „Törvénytelen“ című színművét. Szintén Kolozs-
várt 1878-ban két újabb költői beszélyt adott ki „Az áldozat“ és
„Eszményi szerelem“ címeken. Ugyanekkor adta ki „A tenger
fiai“ című jambusokban írt öt felvonásos szomorújátékát. Ezek a
művei ismertebbek, mintsem méltató bemutatásra szorúlnának. Távol-
létében, 1879-ben, a „Fivérek“ és „Gyilkosok“ című költői beszé-

lyeit Hóry Béla rendezte sajtó alá, a kihez a legmelegebb barátság fűzte. E művének megjelenésekor egy díszpéldányra a következő kiadatlan szép sorokat írta hozzá:

„Az ember-ész mind-annyi gondolatja,
Az ember-szív megannyi érzeménye,
Múltjában élve, jövőben remélve,
Önzése árnyát, felhőit mutatja.

Egy fényugár van csak, mit égni látok
Általragyogva századok homályán —
Igaz barátság, mely mint büszke márvány
Nem pusztúl el. Voltunk s leszünk barátok“.

Ő írta 1881-ben a „Gólyakirály“ operette-szöveget a korán elhalt dalköltő Bánffy György báró szép zenei alkotásához, melyet abban az időben ötször adtak elő a kolozsvári színpadon. Tagja volt 1881—82-ben a kolozsvári színház hármasszínházának s érdemeket szerzett annak vezetése körül. Ezeket méltatta az Erd. Irod. Társaság, midőn 1892-ben tagjai közé választotta. A marosújvári kerület 1884-ben képviselőjének választotta és e kerületet közel 15 évig képviselte. Mint képviselő nem tartozott a szereplők közé. A politikai kérdésekben inkább szíve sugallatára hallgatott, mint kombináló képességére — és a pártfegyelemre. Szép lyrai verseket írt koronként a szépirodalmi lapokba; különösen a „Vasárnapi Újság“-nak volt évtizedeken át munkatársa.

Nagy-Enyeden 1896-ban nagy szerencsétlenség érte: elvesztette forrón szeretett nejét. Ettől fogva kedélye, egészsége megromlott s Del Medico Antal barátjával külföldre ment s nagy utazást tett Egyiptomban, Indiában, Kínában és Japánban s útjáról költői tárcza-leveleket küldözgetett a „Vasárnapi Újság“-nak. Hazatérve meglátogatta Réthyt; naponta kiment a várkertbe és nézte a dévai vár sziklafalát. Azt mondta, hogy az még Japán után is szép. Vonzóan beszélt keleti tapasztalatairól. Sok olyan jellemző vonást figyelt meg, a milyeneket talán más észre sem vett volna. Hazatérve Bükkösré, útazásának leírásán dolgozott; de egészsége folyton hanyatlott s már utolsó tele is csak haldoklás számba vehető. Beköltözött Maros-Ujvárra, hogy magát könnyebben gyógyíttathassa. Innen Nagy-Enyedre ment s ott hosszú, kínos szenvedés után meghalt 1898 október 5-én, 53 éves korában. Szüneteseit férfiasan tűrte s mondhatni, hogy úgy halt meg, mint egy philosoph.

Mint ember a legjobbak közé tartozott: szerette családját; hí volt barátjaihoz. Aristokrata volt a szellemi világban, demokrata a társadalmi téren. Eredetiség jellemezte minden irányban, mint általában a Keményeket. Ítélete a dolgok és az emberek felől is sajátosság eredetiségéből magyarázható ki. A külsőségekre mitsem adott, e tekintetben majdnem cynikusnak nevezhető. Szeretett vitatkozni; esodálatos gazdagsága tárult fel ilyenkor logikus ítélőtehetségének. Általában sokkal több értelemmel és tudással bírt, mint a mennyit munkáiban megvalósíthatott. Oka ennek sokoldalú genialitása.

Nem fejleszthette tehetségeit egy irányban. Önbírálatot nem gyakorolt, mit a hogy megírt, — úgy adott ki; a simításokat nem szerette. Alkotni és nem napszámoskodni született; művei ezért több helyen hibásak a kifejezésben, kuszáltak a meseszövében, terjengősek a leírásokban; de egészében hivatott költő munkái s írójuk nevét megőrzik a jövőnek. Tehetsége inkább lyricus volt, mint epicus. Nagy kár, hogy lyrai versei összegyűjtve nem jelentek meg. Azoknak, valamint útleírásának kiadásával nagy szolgálatot tehetne családja a magyar irodalomnak.

Nem közönséges ember volt az életben is, de mindent magasabb philosophiai szempontból ítélvén meg, nagyon kevesen értették. Legtöbbnyire félreértették. De a kik megértették — áldják emlékét.

Az életben sok csapás érte . . .

Ma már húsz éve múlt annak, hogy megismertem. Nálam a vágyak és reményekből bár oly sok megcsalódva és megtépszva, szárnyszegetten hullatja pelyheit, — a boldogságból még sok megmaradt. Még megrezdülnek szívemben olykor-olykor a költészetnek húrjai s édesen fájó zenéje mellett szödögéli lelkem fátyolos ruháját azoknak a borongó képeknek, melyek mint az őszi ködök a mezőkön, hervadt tavaszt, eltűnt nyarat takarnak, nálam — ifjúságot . . .

Ő már ezeken túl van s nem zokogja többé:

„Fáj a szívem, teher neki az élet . . .

Ennyi búval nem is tudom, hogy élhet.

Be jó volna fekete föld, — a föld fekete göröngye,

Hogy bús szívem sötétséggel befödje“.

Ő már el nem muló tavaszban, végnélküli szerelemről, örök ifjúságról álmodhat.

A finn Kalevalából.

(II. közlemény.)

XVIII. Runo.

Komoly öreg Väjnämöjnen
Tanakodik, tépelődik,
Lánykérőbe kéne menni,
Fürtösfejűt szemre venni
Pusztaságos Pohjolában,
Ama zordon Szárjólában,
Észak lányát, híres hölgyét,
Ékes északi menyasszonyt!

Kékre a hajót befösvte,
A sajka felét vörösre,
Orrát szinaranynyal írja,
Új ezüsttel ím borítja;
Egyszer aztán virradaton,
Egy reggeli pirkadaton
Csónakát a vízre dobja,
Százbordást a hullámokra,
Héja-hántott hengerekről,
Gurító fenyőtövekről.

Fölemeli árboczfáját,
Fára vonja vitorláját,
Egy vörös vitorlát von rá,
Egy vitorlát kéket hozzá,
Maga úgy száll a naszádba,
Lépdegél alá a szálba,

* Indúl a tenger színét szelni,
A kéklön suhogva kelni.

Ottan ő szavát ím tészí,
Maga mondja s így intézi:

„Gyere be Istenem a szálba,
Nagykegyelmű a naszádba,

Vézna hősnek védelméül,
Kis embernek emberségül
Tágas tenger sík mezején,
Tornyos hullámok tetején!¹

„Ringasd szépen szél a sajkám,
Hajtsd el kis hajómat hullám
Egy ujjom evezte nélkül,
Víz tükrének törte nélkül
Tágas tenger sík terére,
Végzetetlen víz színére!²

Anni jónevű leányka,
Éj szüze, homály leánya,
Este későn dolgot tévő,
Reggel jókor ébren lévő
Ott mossa mosógunyáit,
Sulykolja fehér ruháit
Piros pallónak elején,
A téres bürű tetején,
Ködös félszigetnek orrán,
Párás félszigetnek ormán.

Nézelődik, fordul-perdül
A tiszta időbe környül,
Néz feje fölé az égre,
Marton el a tenger mentin:
Felül fényessége napnak,
Alul csillogása habnak.

Szemét szegzi tengerzajra,
Fordítja fejét napaljra,¹⁾
El szádáján Szuomi-jónak,²⁾
Túl vizein Väjnöhonnak,

1) = Délre.

2) A Szuomi-folyó torkolatán túl.

Lát a tengeren sötétet,
Habok közt valami kékest.

Szónak ered, ígyen tészí,

Maga mondja és intézi:

„Mi vagy tengeren sötétlő,
Ki vagy hullámok közt kéklő?

Lúdsereg ha vagy netalán,

Vagy remek jegesruczanyáj,

Nosza fölrebbeven szállj a

Magosságos égi tájra!“

„Lazacz lepte szírt ha volnál,

Avagy más valamely halnyáj,

Nosza sebbel-lobbal ússzál,

Víznek belsejébe húzzál!“

„Köves szírt ha volnál bezzeg,

Vagy fató a vízben veszteg,

A futó hab előntene,

Víz fölibéd föcskendene.“

Közelébb kerül a sajka,

Új dereglye elhaladja

Ködös félszigetnek orrát,

Párás földszületnek ormát.

Anni jónevű leányka

Immár ismer a naszádra,

Szóvá tészí, így intézi:

„Bátyámé ha vagy te csónak,

Vagy hajója éd'sapónak,

Tehát ten hazádba térjél,

Országodnak fordulj orcél,¹⁾

E mi révünkhez előddel,

Más révek felé faroddal;

Ha idegen vagy dereglye,

Ússzál innen el kiebbre,

Más révek felé igyekezz,

*Farral e partnak réveihez!“

Nem volt sajka onnanvaló,

Sem merő idegen hajó,

Volt hajója Väjnamöjnen,

A nagy nótafa naszádjá;

Immáron közelebb ére,

Adja im magát beszédre,

Egy szót vinni, másat hozni,

Harmadikat rája sózni.²⁾

Anni jónevű leányka,

Éj szúze, homály leánya

Dereglyétől tudakolja:

„Merre mégy el Väjnamöjnen,

Vágyol vízcsend³⁾ völegénye,

Készülsz oh világnak fénye?“

Az az öreg Väjnamöjnen

Naszádjárul mondja menten:

„Elmegyek lazaczt fogni,

Ivta közben elkopozni

Tuoni fekete vízből,

Sásnevelő mély eréből.“

Anni jónevű leányka

Ez meg így felel reája:

„Ne hazudozzál hiába!

Ismerem halak ivását;

Nem így indúlt én atyuskám,

Nem így én öregem egykor

Útjára lazacz lefogni,

Halfiakat háborgatni:

Hálóval hajója telve,

Törrel vala a dereglye,

Ottan gyalmok, ottan madzag,

Ott zurbolók oldalaslag,

Ülőke alatt szigonyok,

Hajófarban hosszú rúdak;

Merre mégy el Väjnamöjnen,

Utazol Uvantolajnen?“

Szólt az öreg Väjnamöjnen:

„Megyek lúckereskedőnek,

Szép szárnyúak hol kötődnek,

Nyálás szájuak szedődnek

Szász kalmárok mély szorosán,

Végphetlen víz laposán.“

1) Régies alak, a. m. arczczal.

2) A régi időben a levélváltást többi közt a hajósok útján való ilyen izengetés pótolta. Minél gyérebbe voltak a lakások, annál kívánatosabb volt, hogy a hajó ne kerülje el az ismerős lakta házat.

3) *Vtacsend* a folyó vagy zuhatag sebje, sodra, sebes folyása után levő csendes rész, melyről sz éposz sűrűn nevezi el Väjnamöjnennt.

Anni jónevű leányka
 Szóval mondja, így intézi :
 „Az igaz szót én elértem
 S a hazugot utólérem ;
 Nem így indúlt én atyuskám,
 Nem így én öregem egykor
 Lúdak üldöző helyére,
 Piros szájuak ügyébe :
 Íj vala tömérdek ajzva,
 Iv feszítve ékes fajta,
 Póráz végin eb fekete,
 Az íjhoz a póráz kötve,
 Bodri verset fut a parttal,
 Kuvasz a köveken nyargal ;
 Mondj igazat Väjnämöjnen,
 Mely felé igyekszel innen ?“

Szól az öreg Väjnämöjnen :
 „Hátha én is mennék abba,
 Rettenetes nagy hadakba,
 Egyenletes ütökötbe,
 Lábam szárát vérbe mosva,
 Térdig éröbe, pirosba ?“

Anni lány csak egyre mondja,
 A czin mellü csak czinczogja :
 „Tudom én a hadnak módját ;
 Apám is ha indúlt egykor
 Rettenetes nagy hadakba
 Egyenletes ütökötbe,
 Száz ember vala evezve,
 Egyéb ott ülöknek ezre,
 Nyilak hegygyel föl a tőkén,
 Kardok éllel az ülökén ;
 Mondj való igazat végül,
 Bizonyt már hazugság nélkül :
 Merre mégy el Väjnämöjnen,
 Szándékszol Szuivantolajnen ?“

*Akkor az öreg Väjnämöjnen
 Szóval mondja, így enjti :
 „Jöszte lányka én hajómba,
 Csónakomba kisasszonyka,
 Úgy igazat mondok végül,
 Bizonyt én hazugság nélkül“.

Anni erre szóval mondja,
 A czin mellü ezt morogja :

„Szél szálljon a te hajódba,
 Csípöske a csónakodba !
 Még hajódat fölfordítom,
 Elejét alákonnyítom.

A valót ha meg nem hallom,
 Merre kívánsz menni vajjon,
 Nem hallom a teljes valót,
 Hazugságod az utolsó“.

*Akkor az öreg Väjnämöjnen
 Szóval mondja, így enjti :
 „Hát igazat mondok mégis,
 Noha némit föllenték is :
 Megyek hősleni menyasszonyt,
 Megkérétni a hajadont
 Pusztaságos Pohjolából,
 Ama zordon Szárjolából,
 Férfiakat vesztő helyről,
 Hősök elsülyesztő helyről“.

Anni jónevű leányka,
 Éj szüze, homály leánya,
 Hogy igazat halla olyat,
 Hazugság nélkül komolyat,
 Vetü vásznait veretlen,
 Öltözöit öblitetlen
 Hosszú hídlásnak hegyire,
 Piros palló peremire,
 Öltőjét kezébe kapja,
 Szedi széleit marokra,
 Avval indúl ím izibe,
 Futva eljut egyszeribe,
 A kovács lakába ére,
 Maga lépe műhelyébe.

*Ilmari vasverő pediglen,
 Főkovács örökétiglen
 Vaslóczát vereget vigan,
 Ezüstből valót egyenget,
 Korom a fején könyöknyi,
 Szén a vállal közt ölnyi.

Áll az ajtóba ím Anni,
 Szóval mondja, így enjti :
 „Kovács bátyám Ilmarinen,
 Fő vasverő mindétiglen !
 Nékem egy vetéllöt verjél,
 Gyűrüt szebbnél-szebbet verjél,

Két-három aranyt fülembé,
Öt-hat övlánczot övembe,
Úgy igazat mondok olyat,
Hazugság nélkül komolyat!“

Ilmari kovács ím szólal:
„Hogyha jó híreket hoznál,
Hát vernék vetéllőt néked,
Kebledre köröszötöt vernék,
Megjavítanám fejedek,
De, ha rossz híreket hoznál,
A régít is rontom öszve,
Te rólad taszítom tűzbe,
Kohóm mélységébe üzve“.

Anni jónevű leányka
Ő meg szóval mondja rája:
„Hej vasverő Ilmarinen,
Te is elveszed ám híven,
Kit jó múltkor eljegyeztél,
Mint menyecskét megszerezte! !
Lám vasaid váltig verve,
Csak kalapálsz folyton egyre,
Nyár idején lóra patkót,
Tél idején tákolsz vaskót,
Szánjaid szereled éjjel,
Nappal útiszánt tőkélsz el,
Hogy fölkerelkedj mint kérő,
Északonba légy elérő;
Elviszik majd vírgonzabbak,
Fürgébbek előtted vannak,
Te sajátod megszerezik,
Szeretődöt elszeretik,
Kit te két éve kinéztél,
Harmad éve hogy megkértél;
Mostan mégyen Väjnämöjnen
A kékellő tenger hátán,
*Aranyos orttökének ormán,
Réz kormánylapátja mellett
Pusztaságos Pohjolába,
Ama zordon Szárjolába“.

Kín fogja el a kovácsot,
Terhes gond a vas verőjét,
Kifut markából fuvója,
Kalapács kihull kezéből.

Szól vasverő Ilmarinen:
„Anni lelkem, én hugocskám,
Verek én neked vetéllőt,
Verek gyűrűt szebbnél-szebbet,
Két-három aranyt füledbe,
Öt-hat övlánczot övedbe,
Csak melegíts fürdőt mézest,
Fűts be nekem gőzlőt édest,
Legfinomabb vágott fával,
Szép sziaácsnak aprajával,
Kevéske hamut is kotyvassz,
Lúgot, szappant szépen olvassz,
Melylyel megmosom fejemet,
Tisztogatom termetemet
Őszi ráragadt koromtól,
Téli vasverő soromtól!“

Anni jónevű leányka
Suttyomban a fürdőt fűti
Fereteg letörte fával,
Ég villáma sujtottával,
Zúgóból köveket gyűjtte,
Gőzzel csapzaniok vitte,
Szent forrásokból vizeket,
Viszen jó ízű erekből,
A harasztból vesszőt vagdal,
Szent vesszőcskét a berekből,
Érleli az édes vesszőt
Édes kőnek tetejében,
Port is alkot aluditejszint,
Szép kocsonyás szappant készít,
Csinál szappant csillogósat,
Csillogósat, villogósat,
Völegény fejét bekenni,
Testét tündöklővé tenni.

A vasverő Ilmarinen,
Főkovács örökéiglen,
Veri a sok női dolgot,
Fejdíszeket ujjáalkot
Egy fürdőnek lette közben,
Egy gőzlőnek jötte közben;
A lánynak kezébe adja,
Ő szavát a lány ím szabja:
„Tettem már a gőzlőt füstbe,
Finoman a fürdőt fűtve,

A vessző is megpuhítva.
Édes vessző felhajtva;
Fürödj bátyám bőségesen,
Vedelj¹⁾ váltig egy végtiben,
Mosd fejed, mint len ha lenne,
Szemed hópihénél szebbre!²

A vasverő Ilmarinen
Maga most fürödni megyen,
Nagy fürdést visz ottan végbe,
*Öntözi önmagát fejérré,
Szemét szikrázóra mossa,
Halántékát bűbájosra,
Nyakát tyúktojás színére,
Testét talpig szép fejérré;
Jön a fürdőből a házba,
Jön egészen elformázva.
Képe gyöngyen kivirúlva,
Orczái nekiperülva.

Ő szavát ím ígyzen szabja:
„Anni édes kis hugocskám,
Gyoles inget izibe adj rám,
Hozz hibátlan rend ruhákat,
Termetem hogy az takarja
Völegényi vállalatba!”

Anni jónevű leánya
A gyoles inget hozza gyorsan
Testére a nedvtelenre,
Bőrére a meztelenre,
Aztán alsót ráfeszülőt,
Kit az édes varrt azelőtt,
A koromtalan csipőre,
Csontot nem éreztetőre.

Lágy harisnyát hoz hegyibe,
Kit szüzen kötött szüleje,
A bütöktelen bokára,
Csonttalan csupasz inára;
Czipőt is hoz finom formát,
Német varga varrta csizmát
Lágy harisnyája fölibe,
Kit lányfejjel szőtt szüleje;
Kikeres egy kékes zubbonyt,
Májszínűre bélelt újdont.

Hegyibe a gyoles ümögnek,
Szemenszedett szálból szötnék.
Azután egy gyapjúkaftánt,
Négy posztóval szegve széle
A kék zubbonynak föléje,
Annak a vadonat újnak;
Ezerbolyhos bundát újat,
Száz ezífrával ezífrázottat
Gyapjú kaftánnak fölébe,
Ama posztóval szegettnék;
Aztán meg övet övére,
Aranyhímes deréktévőt,
Kit szüzen szövött szüléje,
Fürtös fejjel zörgött véle;
Azután kivarrott kezyűt,
Ujjadzót aranyos szájút,
Lapp legények mesterművét
Az ő két keces kezire;
Azután sisakot peczkest
Az ő finom fürtjeire,
Kit hajdanta szerzett apja,
Völegény korában kapta.

A vasverő Ilmarinen
Kászolódik, készülődik,
Ruházkodik, öltözködik,
Oszt' rászól a rabszolgára:
„Fogj egy fürgét egy fiatal
Az iratos szán elibe,
Hadd hajtok el egyszeribe,
Hadd hajtok el Pohjolába!”

Szóval mondja rabszolgája:
„Hat ménünk vagyon minékünk,
Zabon hízó hat lovaeskánk,
Melyiket fogom be már most?”

*Ilmarinen kovács ím mondja:
„Legkülönb lovamat fogjad,
Hámba legesinosb csikómat,
Szán elejbe azt a sárgát,
Tégy föl hat kakukk madárkát,
Kék rikkancsot hét darabot,
Lóigámon hangicsáljon,
Járomszijamon kiáltson,

1) *Vedel* a. m. a vizzel csapkod, locsolja magát. Somogyi tájszó.

Hadd lássák a szép leánykák,
A szüzeeskék hadd csodálják;
Hozz egy bundás medvebőrit,
A melyiken üldögéljek,
Vigy mást vízi vadnak bőrit
Ékes szánkóm ernyőjének!⁴

Az örökös rablegényke,
Ura pénzen vett cselédje
A lovat legott befogja,
Szán elejbe azt a sárgát,
Föltesz hat kakukk madárkát,
Kék rikkancsot hét darabot,
Lóigán hogy hangicsáljon,
A járomszíjon kiáltson,
Hoz egy bundás medvebőrit
Gazdája alá ülésnek,
Visz mást vízi vadnak bőrit
Ékes szánya ernyőjének.

A vasverő Ilmarinen,
Főkovács örökkéiglen
Ukkót íme így kérleli,
A menydörgőt esdekeli:

„Engedj Ukkó új havazást
Finom porkádat lebocsásd,
Havat, hogy a szánkó csússzon,
Porkát, hogy a hintó fusson!”⁴

*Engede Ukko új havazást,
Finom porkát ím lebocsájt,
*Belepi hangafüvek szárát,
Fedi föld bogyoíi szárát.

Ilmari kovács ím ezzel
Űl a vasveretű szánba,
Emelinti szóra száját,
Megeresztí mondókáját:
„Gyere most gyeplőmbé szerencse,
Szállj isten a szekerembe,
*Nem szakít gyeplőt a szerencse,
*Szánat az Isten nem tör össze!”⁴

Gyeplőjét kezibe kapja,
Mással a csapót ragadja,
Csapóval csikáját csapja,
Ő szavát ím ígven szabja:
„Rajta hókaló serényen,
Iparkodjál lensörényem!”⁴

Hajtja, szökteti szaporán
Tenger lápos martja mentén,
Édes vízszalagok szélén,
Égerfás nyeregnek élén;
A partokon hajt zörögve,
Part homokján nagy csörögve,
Murva szívároog szemibe,
Mellét tenger megpaskolja.

Hajta egy nap, hajta ismét,
Harmad nap is hajt előre,
Harmadik napot hogy így ment,
Ím eléri Väjnamöjnen,
Fölemeli szóra száját,
Megeresztí mondókáját:

„Hej te öreg Väjnamöjnen!
Tegyünk szíves sort legitten,
Vetekedve lányt ha kérünk,
Höslöben ha összemérünk:
Asszonyt nem viszünk erővel,
Kedve ellenire férjhöz!”⁴

Mondja öreg Väjnamöjnen:
„Szíves szert teszek én itten,
Asszonyt nem viszünk erővel,
Kedve ellenire férjhöz;
A leány azé fog lenni,
Kihöz kedve léssen menni,
Tartós duzzogást se tartunk,
Hosszú haragot se hordunk.”

Hajtanak előbbre innen
Utjuk mentén mind a ketten,
Dereglye fut, partja föcskend,
Paripa fut, föld dübörög!

Így haladnak egy darabig,
Egy piczinyke pillanatig,
Már üvölt a czirmos ebje,
Vár vizslája vakkant szembe
Pusztaságos Pohjolában,
A homályos Szárjolában;
Előbb halkán föl-fölfortyan,
Néha mordúl egyet-egyet,
Farát a sövényhez verve,
Farkát meg a földre szegve.

Szóval mondja Észak ura:
„Menj ki lányom, nézd meg, mi a,

Mit ugat a czirmos kutya,
Mit neszel konyafülesünk?*

Bölcsen a leány feleli:
„Éds apám én rá nem érek,
Nagy akolra kell ügyelnem,
A nagy nyáját szemre vennem,
Örletnem a vastag kövel,
Szitálnom a finom lisztet;
Finom lisztje vastag könek,
*Ereje nincs az örletőnek“.

Csak csahol a vár fenéje,
Csak szüköl a szürke szőrü,
Szóval mondja Észak ura:
„Nézz ki anyjuk, mi lehet a,
Mit ugat a Bodri kutya,
Mit üvölt a vár csahosa?“

Szól az anyjuk ilyen szóval:
„Nem érek rá, nem eszmélek,
Enni kell a sok cselédnek,
A reggelit nyélbe ütni,
A nagy kenyeret kisütöni,
Bedagasztani a tésztát:
Finom lisztje nagy kenyérnek,
*Ereje nincsen a sütőnek“.

Szóval mondja Észak ura:
„Nincs az asszony munka híján,
Dolog nélkül nincsen a lány,
Bár napestig lóczán lebzsel,
Vagy nyoszolyában nyugoszik;
Menj fiam, te nézz utána!“

Fia szóval ilyen szóval:
„Nem érek én rá kinézni,
Éleznem kell tompa fejszém,
Vaskós tőkét vagdosnom föl,
Nagy farakást szeldelnem föl,
Kis hasádba halmoznom föl:
Kis hasábjá nagy fatőnek,
*Ereje nincs a szeldelőnek“.

Csak csahol a vár csikassza,
Vár vizslája váltig vakkant,
A dühös eb föl-fölzajdúl,
Sziget öre föl-fölzajdúl,
Farát a fővényhez ütven,
Farkát kunkorítva görbén.

Szóval mondja észak ura:
*„Nem ugat oknélkül a Bodri,
Nem szól a heves hiába,
Nem beszél az bolondjába“.

Maga megy ki nézésire,
Udvaron át ellépdele
A legmesszibb lévő földig,
Karámok közt legkülsőbbig.

Néz szája eránt az ebnek,
Orra ormóját ügyeli
Szellős buczka búbján túlra;
Legott látja mi fog lenni,
Mit ugatott úgy a Bodri,
Föld pompája mit panaszolt,
Mit búsult a gyapjas farkú:
Egy vörös hajó vitorláz
Ősöbölbe száraz ellen,
Egy iratos szán iramlík
Szépszorosnak belső szélén.

Maga Északhonnak ura
Legott ön lakába léptet,
Házfödél alá behajtat,
Szót emele, ígyen ejté:
„Már vendégek vannak útban
A kék tenger tág tetején:
Irott szánkón iparkodnak
*Azon a szélin Szépszorosnak,
Nagy hajóval ereszkednek
*Ezen a részin Ősöbölnek“.

Mondja Észak úrasszonya:
„Hol teremtünk jósló örvet
Az érkező vendégekről?“

„Hej te kisebb szolgálányka,
Tégy a tüzre berkenyefát,
Választott fát vess a lángha:
Piros vért ha permetezik,
Harcz és háború közelít,
Vizet hogyha permetezik,
Boldog békességben élünk“.

Északhonnak kisede lánya,
Szelid szófogadó szüze
Berkenyefát dob a tűzbe,
Választott fát vet a lángha;

Nem piros vért permetezett,
Nem piros vért, nem is vizet,
Merő mézzel permetezett,
Bizony balzsammal buzogott.

Szuovakko a sutból mondja,
Vén asszony, takaró rajta :
„Méz ha permetez a fából,
Ha balzsam bugyog belőle,
Akkor vendégünk lesz bőven,
Nagy násznép van érkezőben“.

Akkor Észak úrasszonya,
Észak véne, Észak lánya,
Uczczu, ugrik udvarába,
Pöndörödik portájára,
Szemét szegzi víz színére,
Fejét fordítja le délre ;
Legott egyget jöni látott,
Vitorlázni új naszádot,
Szállani a százbordásat
Belső szélin Ősöbölnek ;
Kékbe játszik a dereglye,
Vitorla viszont vörösbe,
Hajófarban finom férfi,
Réz kormánylapátot lendít ;
A lovat is látja futni,
Piros szánt előre jutni,
Az írott kast igyekezni
Belső szélin Szépszorosnak
Hét arany kakukkmadárkát,
Lóigán kakukkolókat,
Kék rikkancsot hét darabot,
Járomszíjon szépen szólót,
Délczeg férfi a szánfarba,
Derék hős a gyepelt tartva.

Szólal Észak úrasszonya,
Maga mondja, ilyen ejti :
„Melyikhez szeretnél menni,
Hogyha kíván téged tenni
Holtáiglan kedvesévé,
Hón alatt való csibévé?“

»A ki a hajón evezget,
Piros sajkával közelget
Belső szélin Ősöbölnek,
Az az öreg Väjnämöjnen,

Ajándékot hoz naszádjá,
Kincsaranyat szállít szálja“.

„A ki hajt amott a kassal,
Iparkodik íratossal

* Ezen a szélin Szépszorosnak,
Az vasverő Ilmarinen,
Hoz hiú hazugságokat,
Bűvöt-bájt egész kosárral“.

„Majd ha bémegyünk a házba,
Hozz méhsört a kiskannába,
Készítsél a kétfülűbe,
Tedd a kannát az elibe,
A kihez akarnál menni ;
Add a vöjnöhönni aggnak,
Kinek kincset hoz naszádjá,
Sok jószágot szállít szálja!“

Északhonnak ékes lánya
Szóval így fogott felelni :

„Oh anyácskám én viselöm,
Édes dajkám, fölnevelöm !

* Nem megyek osztálynak díszéhez,
Sem a férfinak eszéhez,
Megyek orczája díszéhez,
Maga minden szép neméhez ;
Hajdan sem volt itt hajadon,
Kit eladtak jószág ellen,
Hadd legyen leányod ingyen
Ilmarinen vasverőé,
Ki a szampót készítette,
Tarkatetöst építette“.

Mondja Észak úrasszonya :
„Oh te gyermek, óh te gyarló !
Elmégy Ilmar vasverőhöz,
Szeneshomlokút hogy őrözz,
Vasverőnek vásznát verjed,
Kovácsnak kobakját kenjed!“

A leány viszont feleli,
Ő szavát im így emeli :
* „Nem megyek a väjnöhönni vénhez,
Oltalmúl az ős-öreghez,
Aggság lenne ám az aggal,
Kelletlenség a korossal“.

Öreg Väjnämöjnen arra
Elsőnek odáig ére,
A piros hajót im hajtja

Az aczélas ászokfákra,
A rézzel ragyogó révbe,
Maga indúl a szobába,
Házfödél alá behajtat,
Ott beszél a pallón állva,
Rúd alatt az ajtószádba,
Emelinti szóra száját,
Megereszi mondókáját :
„Eljössz-e kisasszony hozzám
Mint szeretőm mindéiglen,
Feleségem fogytomiglan,
Hón alatt való tyúkokcám ?“

Az az ékes Észak szüze
Maga szóval így előzé :
„Faragtál-e sajkát vajjon,
Ácsoltál-e nagy naszádot
Orsóm nyele morzsáiból,
Lenvakaróm forgácsiból ?“

Öreg Väjnämöjnen szólal,
Maga mondja válaszolja :
„Ácsoltam már jó naszádot,

Derekas dereglyét vájtam,
A ki szélben állhatatos,
Rossz időben alkalmatos
Hajókázni tenger hátán,
Végtelen vizeket járni ;
Emelkedik hólyagképpen
Síklik tündérrózsaképpen
Északhon vizein végig,
Tarajos habok tetején“.

Az az ékes Észak szüze
Ő szavát im űzi-fűzi :
„Nem dicsérek víz vitézt,
Hullámon húzódo férfit!
Szél szegi a vizen kedvét,
Zimankó zavarja lelkét ;
És én el sem is mehetek,
Dehogy is mehetnék hozzád
Mint szeretőd mindéiglen,
Hón alatt való tyukocskád,
Mint ágyad egyengetője,
Fejed alja felvetője“.

XIX. Runo.

A vasverő Ilmarinen,
Fő kovács örökéiglen
Maga im a házba indúl
A tető alá törekszik.

Hoztak méhsört egy kupába,
Mézet kannában kínálva
Ilmari kovács kezébe ;
A kovács meg így beszéle :
* „Soha, míg életem van nékem,
Míg aranyhold süt az égen
Nem iszom italotokbul,
Ha sajátom meg nem látom,
Kész-e kincsem, kit vigyáztam,
Vigyázni-valóm ha kész-e“.

Az az Észak Úrasszonya
Szóval mondja, válaszolja :
„Nagy a baj vigyázottadban,
Vigyázni-valóddal baj van,
Fél lábán czipő hibázik,
Még czipőtlenebb a másik ;

Majd elkészül kit vigyázol,
Igazsággal venni vágvol,
Ha fölszántod kígyós kertem,
Fölforgatod férges földem,
Hogy ekéd se fordul eggyet,
De csoroszlyafád se reszket ;
Hízi szántott rajta régen,
Bizony Lempo is barázdált
Csoroszlyával tiszta rézzel,
Tüzes élű jó ekével,
Még szegény fiam is hajdan
Félbehagyta felszántatlan“.

A vasverő Ilmarinen
Megy menyasszonya elébe,
Maga szóval így beszéle :
„Éj szüze, homály leánya!
Jut-e oly idő eszedbe,
Hogy új Szampót hoztam öszve,
A tarkatetőst kiverve,

Te örök fogadást tettél
Igaz istennek előtte,
A mindenhatónak orczél; ¹⁾
Hitegetté, hogy majd eljössz
Hozzám férfihoz kegyeshöz
Mint szeretöm mindétiglen,
Hón alatt való tyukocskám?
Most anyád nem enged hozzám,
Ő leányát nem bocsátja,
Kígyós kert míg föl nincs szántva,
Föl nincs forgatva a férges^a.

A menyasszony ád segédet,
A kisasszony tart tanácsot:
„Oh vasverő Ilmarinen,
Fő kovács örökkétiglen!
Alkossál ekét aranyost,
Ezüstből valót egyengess,
Úgy szántod föl kígyós kertjét,
Forgatod föl azt a férgest^a.”

A vasverő Ilmarinen
Aranyt téve a kohóba,
Ezüstöt a tűzbe dobva,
Ekét abból im kovácsol;
Vas tutyit kalapál im most,
Alkot lábtévőt aczélost,
Felöltözi őket sorra,
Lábaszárára csatolja,
Vas üngöt veszen magára,
Éles övet derekára,
A vas ujjvédőt is vérszi,
Kőből készült kesztyűt kapja,
Hozza még tüzes heréltjét,
Jófutó lovát befogja,
Megyen fölszántani földet,
Parlagot barázdálgatni.

Látja forgását fejeknek,
Koponyák ahogy zörögnek,
Fakad illetén szavakra:
„Hej ²⁾ te féreg, Isten adta,
Ki emelte úgy fel orrod,
Ki készítetted, bátorított
Fejed folyton fennhordanod,

Nyakad végít oly mereven;
Most utamból menj iziben,
Hatolj a harasztba hitvány,
Somfordálj le sás közébe,
Füremelve fuss a fűbe!
Ott fejed ha fölemeled,
Ukko eltöri fejedet
Nyilai szöges hegyével,
Ő vasból való jegével^a.

Szántja föl a kígyós kertet,
Barázdálja férges földét,
Kígyókat küszöbre téve,
Férgeket a fordulóra,
Mondja onnan megjöttével:
„Fölszántottam kígyós kerted,
Barázdáltam férges földed,
Csúszómászózt megforgattam,
Bocsátod-e már a lányod,
Egyetlenem megajánlod?”^a

Az az Észak úrasszonya
Szóval mondja, válaszola:
„Majd akkor ajánlom lányom,
A hajadont elbocsátom,
Mana medvéjét ha bírod,
Alvilági farkast fékre,
Tuoni erdőségeiből,
Manószállás végeiről;
Százán fogták volna fékre,
Egynek sem lön visszatérte^a.”

A vasverő Ilmarinen
Megy menyasszonya elébe,
Szóval mondja, így beszéle:
„Most meg ilyen munkát szabtak:
*Manai medvét kantároznom,
Tuoni ordását kihoznom
Tuoni erdőségeiből,
Manószállás végeiről^a.”

A menyasszony ád segédet,
A kisasszony tart tanácsot:
„Oh vasverő Ilmarinen,
Fő kovács örökkétiglen!

1) A. m. *arcacal*; régies alak. L. XVIII. runo.

2) 78—20. Kígyókergető ígék.

Zabolát aczélből építs,
Kötőféket vasból készíts
Egyetlen vizikő lapján,
Három zúgó zajlatában,
* Úgy hozod a manai medvét,
Alvilági farkast fékre¹.

Hát vasverő Imlarinen,
Főkovács örökkétielen
Alkot im aczél zabolát,
Vas féket legott kalapált
Egyetlen vizikő lapján,
Három zúgó habzatában.

Megy azután megfélekezni,
Ő szavát im így kezdi:
„Terhenetär ködkisasszony!
Szitálj szép ködöt szitával,
Óltalmazót hints ezekre
Az élés kelő helyekre,¹⁾
Hogy hírül se hallja jöttöm
És előlem el ne szökjön!”

Farkas száját fékre fogta,
A medvét meg vasra verte
Tuoni tisztási teréről,
Kékes erdő belsejéből.
Mondja onnan megjöttével:
„Add asszony a lányod végre,
* Manai medvét már behoztam,
Alvilági farkast fékre!”

Az az Észak úrasszonya
Szóval mondja, válaszola:
„Úgy adom jegesruezámat,
Kötöm hozzád kék kacsámat,
* Fogd el a nagy csukát a pénzest,
Kullogó halat kövéret
Onnan alvilág vizéből,
Manalai mélyedésből,
Hogy még gyalmot sem terítesz,
Kézihálót sem kerítesz;
Százán mentek eddig érte,
Egynek sem lön visszatérte.”

Már fele se tréfa ennek,
Érzi dolgát vézesebbnek,

Megy menyasszonya elébe,
Maga szóval így beszéle:
„Ismétlen csak dolgot adtak,
Mindig jobbat mint a régi:
* Hoznom a nagy csukát a pénzest,
Kullogó halat kövéret
Tuoni fekete vizéből,
Manalai örök eréből
Háló nélkül, vejsze nélkül,
Minden más kelepce nélkül.”

Ad segédet a menyasszony,
Tart tanácsot a kisasszony:
„Oh vasverő Imlarinen,
Ne törődjél evvel igen!
Te tüzes turult kovácsolj,
Fehér griffmadarat ácsolj!
Úgy a nagy csukát eléred,
Kullogó halat kövéret
Tuoni fekete vizéből,
Manalai mélyedésből.”

* Az a vasverő Imlarinen,
Főkovács örökkétielen
Hát tüzes turult kovácsol,
Fehér griffmadarat ácsol,
Kinek körmét vasból képzí,
Tépőit aczélből teszi,
Csónak szélit szárnyainak,
Maga szökken szárnyaira,
Hág föl háta tetejébe,
Sasnak szárnycsontja hegyébe.

Ottan oktatja turulját,
Griffmadarát így inti:
„Szép turulom gyöngymadaram,
Szállj a merre én akarom,
Tuoni fekete vizére,
Manalai mélyedésbe,
* Sujsd le a nagy csukát a pénzest,
Kullogó halat kövéret!”

Az ő délceleg sasnadara
Elszáll, csapkod erre-arra,
Száll a nagy csukát leverni,
A szörnnyű fogút keresni

1) Ama helyekre, a hol az élés = a vad jár-kel.

Oda Tuonela vizére,
Manalai mélyedésbe;
Fél szárnynyal a tengert szántva,
* Felível fenn az égen járva,
Körme víz színét sodorva,
Sziklák közt kopogva orra.

A vasverő Ilmarinen
Gereblyélni megy iziben
Alvilág folyóvizére,
Vele a turul mint öre.

Vizi ördög két a vízből,
Ilmarinent kapja közből,
De nyakocsipit turulja,
Vizinek fejét csavarja,
Fejét rúgja északabbnak,
* Közibe fekete iszapnak.

Már jön Alvilág csukája,
Vonul ám a víz kutyája,
Nem valami kis csuka volt,
Nem is éppen nagy csuka volt:
Csak két fejszenyél a nyelve,
* Fogai hosszú sor gereblye,
Torka három zúgó öble,
Hátán elfér hét dereglye,
A kovácsra készül csapni,
* Ilmari vasverőt bekapni.

Jön turulja, lassan laffog,
Ég madara vágni vágyik,
Nem valami apró sas volt,
Nem is éppen legnagyobb volt:
Szája néki száz öl lenne,
Torka hat zúgónak öble,
Nyelve dárdanyél hatával,
Körme verseng öt kaszával,
Lel a pénzes nagy csukára,
Kullogó kövér halára,
A halra lecsap legottan,
Pénzes oldalát püföli.

Hát a nagy csuka a pénzes,
Kullogó kövér hal ottan
A tollas turult im tolja
* Tükre alá a tiszta víznek.
Bezzeg a sas berzenkedik,
Föl az égig terpeszkedik,

Fekete sarat emele
Tiszta víztükör fölibe.
Röppen erre, libben arra,
Megkisérti mégis újra,
Kap egy ízben karmaival
A csuda csuka fejéhez,
* Víz ebe vállá perezéhez,
Kap más ízben karmaival
Aczélas hegy oldalához;
Vasból való bércz falához;
Leecsúszik a körül karma,
Bérczről ím alásikamla,
Legott a csuka lebukhat,
Menekül a víznek barma
Turul tollas karmaiból,
Griffmadárnak markaiból,
Bordáin köröm jelei,
Vállá vágásokkal teli.

A vaskörmű sas legitten
Erölködik még egy ízben,
Tíz módjára villog szárnya,
* Szemei láng gyanánt lobognak,
A csukát körömrre kapja
A vízi kutyát marokra,
* Emeli pénzes nagy csukáját,
Vizi rémséget ragadja
Mély habok alól magasra,
Tükrös víz fölibe tartja.

A vaskarmú sas tehátlan
Harmadszorra el-kifogja
Azt az Alvilág csukáját,
Kullogó halát kövéret
Onnan Alvilág vizéből,
Manalai mélyedésből;
* Nem vala víz színe a víznek
* Pénzeitől a nagy csukának,
* Nem vala ég szaga az égnek
* Tollaitól a nagy turulnak.

A vaskarmú sas legottan
Viszi pénzes nagy csukáját
* Aranyos tölgyfa ágaira,
Terebély fenyő-tetőre,
Fölemészti annak gyomrát,

Csuka-bendőt végigvágja,
Ripotyánként melle búbját,
Fejit főleg széjjelvágja.

Szól vasverő Ilmarinen :
„Oh te semmiházi sasfi,
Mi fajta madár lehetsz te,
Mily vadak közül eredsz te,
Hogy emészted ennek gyomrát,
Csuka-bendőt végigvágod,
Melle búbját is lerágod,
Fejit főleg széjjelvágod?“

A vaskarmú sas legottan
Tovaszárnyal elbúsúltan,
A levegőbe röpülve,
Hosszú felhő szélén ül le ;
Felhő lengett, égbolt zengett,
Menny födele meggörbüle,
Elhasadva Ukko íve,
Szarvas végfokai holdnak.

Imari kovács ezenben
Hordja ím fejét halának
Mint ajándéku napának,
Szóval mondja, ígyen ejti :
„Itt a szék örök időre
Északhonni ékes házba“.

Ő szavát tovább is füzi,
Maga mondja s így intézi :
„Fölszántottam kígyós kerted,
Barázdáltam férges földed,
* Manai farkast fékre fogtam,
Alvilági medvét lánczra,
Pénzes nagy csukát kifogtam,
Kullogó halat kövéret
Onnan Alvilág vizéből,
Manalai mélyedésből ;
* Adod-e már a szüzcékét,
Bocsátod-e lányod inuét?“

Mondja Észak úrasszonya :
„De már mégis rosszul tetted,
Hogy fejét úgy széjjel szedted,
Csuka-bendőt végig dúlád,
Ripotyánkint melle búbját,
Emésztéd föl ennek gyomrát“.

Imari kovács azonba
Fölfelelve, szóval mondja :
„Zsákmány teljes sérületlen
A legjobb helyekről sincsen,
Nem hogy Alvilág vizéből,
Manalai mélyedésből ;
Kész-e kit kívántam végre,
Kivánni-valóm ha kész-e?“

Mondja Észak úrasszonya,
Szóval erre válaszola :
„Készen van már, kit kívántál,
Kivánni valód ím készen,
* Oda kell adni kis kacsámat,
Rendelni remek ruczámat
Ilmarinen vasverőhöz,
Holtáiglan ott ülötül,
Fogytiglan feleségétül,
Hón alatt való csibétül“.

Egy poronty a pallón hallja,
Pallóról poronty dalolja :
„Bizony megjött már e tájra
Egy szabad madár e várba,
Kukszéllel a sasmadárka,
Mennyen át a héja szálla,
Fél szárnya fölér az égig,
Más a habot söpri végig,
Farka víz színét törülte,
Fejét majd a mennybe ütte,
Nézelődik, mozgolódik,
Fészkelődik, forgolódik,
Röppen férfivár fölibe,
Orrával kopog izibe ;
Férfivárnak vasfödele,
Abba nem juthatott bele“.

„Nézelődik, mozgolódik,
Fészkelődik, forgolódik,
Röppen asszonyvár fölibe,
Orrával kopog izibe ;
Asszonyvárnak réz födele,
Nem juthatott abba bele“.

„Nézelődik, mozgolódik,
Fészkelődik, forgolódik,
Röppen leányvár fölibe,
Orrával kopog izibe ;

Leányvárnak len-fődele,
Abba hogyne jutna bele“.

Száll leányvár kürtőjére,
Onnét padmalyához tére,
Lök egyet a vár lemezén,¹⁾

Űl leányvár ablakára,
Kéktollú a ház falára,
Száz tollú a sutba állá“.

„A fürtös fejeket nézi,
Hajas főket szemre vészi,
Legjavát a lányseregnek,
Szépjét a hajas fejeknek,
Gyönyörűjét gyöngyös főknek,
Főbbjét a virágos főknek“.

„Ott a sasi megmarkolja,
Ott a héja húzza-vonja,
Csapat legjobbjára csap le,
Réczehadban legkülömbre,
Legfényesbre, bájosabbra,
Vérmesbre, világosabbra,
Ég madara lecsapa rá,
Hosszú körmű elkapará,
* Hogy fejetartására büszke,
Termetre is volt kiváló,
Tollaeskáira oly zsenge,
Pelyhecskéire oly gyenge“.

Arra Észak úrasszonya
Nem állhatja, megszólala:
„Hol tudtad meg módos ember,
Hol hallád aranyos alma
E leánynak zsendülését,
Lenhajúnak lendülését,
Lány ezüstje villogott-e,
Lány aranyja csillogott-e,
Mi napocskánk tündöklött-e,
Holdacskánk oda süttött-e?“
Pallón a poronty fecsegi,
A cseperedő csevegi:

„Módos ember onnan tudja,
Kincses úgy akadt az útra
E leány hires lakához,
Szépségesnek udvarához,
* Jó neve volt az édsapónak,
Nagy hajót igazgatónak,
Még külömb volt a szülőnek,
* Kenyeret vastagot sütőnek,
Sütte jó buzakenyernek,
Nagy vendégszeretetének“.

„Módos ember onnan tudja,
Sejté meg a sült idegen:
* Egyszer az udvaron haladt el,
Lépdelt csürötök alatt el
Reggelre viradva éppen,
Igazán kölyökidőben,
Korom mint a madzag lódult,
Vastagon a füst kitódult
A leány hires lakából,
Serdülőnek udvarából:
A leány javába örlet,
Mozog rúdjával a kőnek,²⁾
Kakukmódra szól a kőrúd,³⁾
Kő részfája⁴⁾ mint a vadlúd,
Kő szilkéje⁵⁾ esíz módjára,
A kő csegett gyöngy módjára“.

„Ment azután másodízbe,
Mezőmesgye mentit üzve,
* A galajföldön volt a lányka,
Sárga réten sürgölődött,
Piros bögréiben főzött,
Katlanokban füstékeket“.

„Ment azután harmadszorra
A lány ablaki alatt el,
Szóni a hajadont hallja,
Zörögni, kezében borda;
Vetélője szökdelt szépen
Mint menyét kövek között,

1) Az a lemez, mely a füstvezeték elzárja.

2) A *kō* itt a kézi malmot (finnül: *käsikivi*, a. m. kézi kő) jelenti.

3) A kézi malom kővének rúdjá, melylyel hajtják.

4) Az a lécz, melynek részében a „kőrúd“ felső vége forog.

5) Fából v. vasból készült a kézi malom felső kővében levő lap, melyben az alsó kővön keresztül menő „kőldök“ forog.

A korlátfogak kopogván,
Mint fa oldalán a harkály,
A zugoly meg úgy forogván,
Mint evet az ágbogas fán“.

Mondja Észak úrasszonya,
Szót emele, így en ejti:
»Úgy kell, úgy kell, szép kisasszony!
Nem megmondtam számtalanszor,
Ne kurjogass künn az erdőn,
Ne danolássz völgyön, lejtőn,
Ne mutasd nyulánk nyakadat,
Kiváltkép fehér karodat,
Te fiatal melled dombját,
Többi rajtad lévő pompát“.

„Egész ősszel azt papoltam,
De a nyáron is dohogtam,
A tűnő tavaszkor éppen,
Sőt tavaly vetésidőben:
Szerezzünk buvólakocskát,
Piczi buvóablakocskát,
Vászonból a lányka szűjje,
Néggyivel a nyüstöt nyújje,
Finn legények hogy ne lássák,
Finn legények, honni hőslők“.

Pallón a poronty pötyögi,
Két hetes gyerek gügyögi:
„Lovat rejtegetni könnyűd,
Óvni a selyemsörényűt,
* Bajos a lánynak titkolása,
* Hosszú hajúnak dugdosása;

Készíttess bár kőből várat
Tenger köllös közepére,
S a kisasszonyokra zárjad,
A cseperedő csibékre,
Ott se lesz a lányka rejtve,
Nem nőhet föl a szűzecke,
Nagy kérők hogy ott ne ériék,
A nagy kérők, honni hőslők,
Férfiak hegyes sisakkal,
Paripák szeges patával“.

Maga öreg Vajnamőjnen
* Feje lesütve, rossz a kedve,
Hazája felé haladva
Szóval mondja, így en ejti:
„Oh én elrongyolott ember,
Hogy nem tudtam azt az eggyet,
* Fialon fejjel nőt szerezni,
Java éltében keresni!
Bánja biz az minden dolgát,
A ki jókor házas voltát,
* Fialon fiasodását,
Kis korban családosságát“.

Ott megtiltá Vajnamőjnen,
Ellenzé Uvantolajnen
Vénnek vennie fiatal,
Szépet szánnia magának,
Úszni verset eltiltotta,
Evezni vizen birokra,
Lányt hősleni fogadkozva
Más ifjabbal egyetemben.

Finnből: VIKÁR BÉLA.

IRODALMI SZEMLE.

A modern Magyarország.

Irták: *Márki Sándor és Bekcsics Gusztáv.*

A történetírás legnehezebb feladatának a legújabb események elbeszélését tartják. Megrögzött vélemény, hogy a történeti művészet nem tud megbirkózni élő emberek tetteinek jellemzésével; hogy hosszú időnek kell leperegni, míg a történelem tárgyilagossá válik s az emberi ítélkezés az események és emberek tömegéből az igazi történetet kiválasztja. Az időt tartják annak a választó víznek, mely az elemekre való bontást elősegíti. E felfogás nem igazság, e vélemény csak előítélet. Ha nem is volna egynéhány klaszszikus művünk, mely az időben való érést nem várta be, mint pl. a Mac Carthy műve, az emberi természet és a történetírói hivatás szempontjából is tagadnunk kellene. A történeti ítéletnek nem kell időre várni, hogy objektív legyen, mert a történeti művészet az igazi tárgyilagosságot úgyszólván kizárja. Másrészt a történetírói tehetség az emberek és események csoportjából mindenkor ki tudja hámozni a történeti magyat.

Igazi történeti objektivitás nincs is. Akár filozófiai alapon tárgyaljunk, akár természettudományi módszerrel, akár Taine-t olvassuk, akár a modern monografusokat, be fogjuk látni, hogy az író mindig ott rejtőzik munkájában vagy műve mögött. Még ha az eseményeket recitativ modorban is fűzzük össze, már az események kiválasztása és egymás mellé állítása is elárulja az író meggyőződését. A pozitív iskola önmagába szerelmes objektivitása is e mellett bizonyít. A száraz adathalmaz, mely a legszigorúbb tárgyilagosságra törekszik, sokszor erősen megsérti a művészi elvet. Az elméleteket és jellemzéseket a pozitív iskola sem mellőzi. Az elmélet pedig a történeti művészet kedves játéka. A jellemzés pedig határozott alanyiség, mert a történet alakjainak igazi jellemét senki sem tudja eltalálni.

Azt a kicsiny fokú tárgyilagosságot, melyet a régebbi századok történetének megadunk, éppen úgy szem előtt tarthatja a kortárs is. A múlt felett ítélkezve, éppen úgy megkivánjuk a nyomós érvelést, a

mint szükségesnek tartjuk a napi kérdések kezelésénél is. Senki sem kíván abszolút higgadtságot, viszont bármilyen elfogulatlan is az ítékezés, nem fog mindenkit teljesen kielégíteni. A XVI. század történetében ép oly szükség van az álláspontok megokolására, mint a XIX. történetében. Meggyőző érvelés nélkül az egyiket épen oly elfogúlnak fogják mondani, mint a másikat. Indokolt subjektivitás fogja szülni mind a kettőben a tárgyilagosság látszatát. A száraz krónika lehelhet magából merev tárgyilagosságot, a történet művészete a hideg élettenséget élővé teszi. Az adathalmaz elrejtetheti az író, a kinek lelkére úgy sem vagyunk kíváncsiak. A kiforrott historiai munkában gyönyörrel szemléljük az alanyiség csillogását, mint a virágon a reggeli harmatot. A másik nehézség kifogásából is ki lehet szedni a méregfogakat.

Az emberiség életének eseményeiből a historaiilag kiesésesodókat minden igazi történetírói tehetség ki tudja keresni. A történetíró művész épen abban különbözik a krónikástól, hogy az események tömkelegében eligazodik. A mi nem fontos, azt mellőzi, a mi kiemelkedő, azt megemlíti. A közönséges elme a kisebb jelentőségű eseményeket fogja emlékében megtartani, a történetírásra képesített tehetség ösztönszerűen megtalálja az eseményekben a történet jegyét. A krónikás tehetségek a múlt történetéből csak eseményeket és személyeket fognak nekünk bemutatni, épen úgy, mint a jelen idők följegyzői. A történetíró művész a múltban is meg fogják találni az események csúspontjait, észreveszik az igazi történeti jellemeket és az őket hajtó eszméket, a mint meg kell nekik találni azt a modern történetben is.

A mi nehézségnek látszik, az csak technikai nehézség. A múlt számos történeti adatát az idő elpusztítja, a jelen számos eseményének részletét a titkolódzás homályba borítja. A megtizedelt eseményekkel számosan foglalkoznak, a jelen homályának eloszlatását kevesen fáradnak. Ámde a múlt homályja egyenlő jelentőségű a jelen bizonytalanságával. És ha az előbbi nem tartja vissza a történetírót a munkától, az utóbbi sem tarthatja vissza. Egyformán bevégezetlen mind a kettőnek adatgyűjtése, ezért egyforma nehézségű mind a kettőnek a történet valódi jelentőségű eseményeinek kidomborítása. Sokan azonban más valamire is gondolnak. Észükbe jut, hogy a múlt megállapodott, a jelen mozog. Az előbbi jellegét épen azért könnyebb visszatükröztetni, mint az utóbbiét. Bizonyos, hogy ez igaz, ha a történetírás olyan valami lenne, mint a fényképezés: álló alakokat könnyebben és hűbben lehet visszaadni, mint mozgó képeket. Az előbbi igazi fénykép, az utóbbi pedig pillanatlevétel. Csakhogy a történetírás magasabb rendű művészet. Olyas valami, mint a fotográfiával szemben a festmény, melynek a mozgó jelenségeket épen olyan tökéletesen kell ábrázolnia, mint a nyugvó dolgokat, hogy igazi festmény lehessen.

A valódi történet-művészi tehetség nem ijedhet meg a modern

történettől. Az író, ha érzi lelkében a hivatottságot, épen olyan bátran foghat bele a legfrissebb idők elbeszélésébe, mint azon korszakok jellemzésébe, melyre az idő néhány réteget ráborított. Hogy milyen nehézségekkel bajlódik, az a munka művészi értékét nem háborítja. Minden munkát a tárgyalt korszak méreteivel mérünk. Az őskorszakok történetét nem szorítja hátra modernebb idők története. Nem az anyag bőségét latolgatjuk, hanem a munka művészetét. Csak azt vesszük tekintetbe, hogy az író mit alkotott meg a rendelkezésére álló anyagból.

A Szilágyi Sándor millenáris magyar történetét bezáró kötetét épen azért nem tartjuk vakmerőségnek. Örömmel üdvözljük benne *Márki Sándor* munkáját a szabadságharczról, *Bekesics Gusztáv* folytatólagos dolgozatát a legújabb korról. Valóban szükséges volt már a magyar állam modern átalakulásának története. Kegyeletes érzés is visszariasztotta az írókat a munkától, a nehézségek pedig még fokozták a húzódozást. Azt gondolták sokan, hogy vannak még sebek, a melyek fájnak és ezek a sebek vérezni kezdenek, ha őket tudományosan tárgyalják. A Görgei és Kossuth kérdésre, a monarchia két állama közt még mindig fenálló surlódásokra s az állam egyik közjogi tényezőjének emlékeire utaltak. Hála az égnek, ez a felfogás lassan eltűnik. Nem akarunk új legendákat alkotni, mikor a történelem a régi legendákat úgyis lerontja; nem tartjuk árulónak Görgeit és nem osztjuk Kossuth mértéktelen divinálását. A monarchiában megvalósulva szemléljük a birodalmi eszmét, melyet a két állam földrajzi fekvésében kijelölt a történelmi végzet. E monarchia fejlesztésének mikéntjét nem akarjuk többé végzetes, bonyodalmas harezokkal eldönteni, csupán politikai küzdelmek között építjük tovább. A korona az államfelségben egyformán osztozott a nemzettel és így nemcsak az érzelmek, hanem a közjog is elősegítette a két alkotmányos tényező között a harmóniát. A legújabb korszak történetírójának nincsen már szüksége, hogy az eseményekre fátyolt borítson, a mint azt a kiegyenlítés kedvéért a politika megcselekedte. A feszélyező emlékeket létrehozó események bölcs tanulságokat rejtenek magokban felfelé és lefelé, melyeket az új alakulások áramlatában leszűrt tapasztalásokként lehet értékesíteni. A történetíró nagy szolgálatot tesz elmondásukkal: nemcsak a maga művészeti ösztönét elégíti ki, hanem az embertárs tudnivágyó hajlamát is táplálja. Nemesak visszaállítja a múltak képeit a maga lelkének világításában, de megtermékenyíti mások elmékedését és ítéletét is.

Ebből a szempontból egyforma elismerés illeti meg *Márkit* és *Bekesicset*. Elvetették maguktól az előítéleteket és bátran belevágtak a bonyolult világba. Egyik sem mondhatja magáról, hogy feladata könnyebb volt, mint a másiké s mindkettő egyforma buzgalommal dolgozott munkáján. A siker, a mit elértek, az különböző. Márki történetíró ítéletével és szép érzékével, Bekesics, a politikus nagy jogi ismeretével s a publicista finom bonczolásával munkálkodott. Márki a

közjogi részleteket nem domborította ki, Bekesics sokszor a vezércikkbe téved. A történetíró uralkodik az anyagon, melyet kész formába önt, a publicista küzdeni látszik az adatok nehézségével és sokszor darabossá válik. Márki sokszor az essay tömörségével hódít, Bekesics gyakran a szónok terrjengőségében leledzik. Az elsőt egyformán leköti a nemzeti munkálkodás minden megnyilatkozása, egyforma arányban juttat minden részletnek teret, az epizódokat középpontok körül csoportosítja. Az utóbbi csak az igazi nagy politikai életnek fejtegetője, publicistai előszeretettel fordul az egyes részletek felé, nem juttat nyugvó pontokat az adatok bő özönében s a feltetsző körvonalakat inkább sejteti, mint láttatja vélünk. Márkiban a historikus erősebb, mint a politikus, Bekesicsben a politikus küzködik a történetíróval. Márki viszont az intézmények jelentőségét mellözi; nem hámozza ki a politikai eseményekből a közjogi jelentőséget s az eseményekben az államalakulásoknak inkább történeti, mint jogi tartalmát vizsgálja. Bekesics a közjogot mindenütt előtérbe állítja; a történelmet a jogász szemével nézi s szenvedőlegesen ellenállás majd az új berendezkedés elmondásában a nemzet politikai eszméire és tanaira fekteti a fősúlyt. Márki a történetíró általánosságával siklik át a törvényhozási munkákon, Bekesics kéjeleg azoknak részletes vizsgálatában. Mind a ketten a különböző írói tevékenység felfogásait tükröztetve iparkodtak tehetségeiket előnyösen érvényesíteni.

A szabadságharc története feldolgozása igazán égető volt. A közkezen forgó számos adatgyűjtő munka megnehezíti az áttekintést és kizárja e nagy korszak történetének igazi élvezését. Úgy szólván minden ellenőrzés, minden lelkiismereti furdalás nélkül rontják meg sokan a szabadságharc történetének valóságát. Egy jó feldolgozás pihenőt jelez az adatgyűjtés végnélküli hullámozásán. A könnyen odadobott ítéletek helyett komoly érvelésű felfogást kapunk. A sok mesterember tákolása után egy öntudatos alkotást nyerünk.

Márki tehetsége legjelesebb tulajdonságait öntötte művébe. Gondosan összeválogatta az anyagot és szép formába öntötte. Nem nyomta el hazaflas érzésének ösztönét, de nem is indult a népies s a radikális politikai felfogások útján. Pedig csáb van mind a kettőre. Az utókor többször felöltötte magára a drákói ítélet kegyetlen fegyvereit s valósággal béka-egér harcznak tekintve a szabadságharc küzdelmét, nem iparkodott másra, mint a személyes gyűlölködések kidomborítására. Sokan pedig nem láttak meg belőle mást, mint a fényeset s a népszerű alakokat valóságos legendás ködbe burkolták. Márki a fényt és árnyat összolvasztotta s megrajzolta a kornak valószínű jellemét. Nála nem istenek, hanem emberek mozognak, nem árulók és nem eposzi alakok. Kossuthot és Görgeit egyformán megokolt ítéletben részesíti s az ápril 14-iki végzés radikalizmusát nem tartja alábbvalónak az udvar forradalmánál. Munkája époly kevésbé epologia, mint pamflett; hazafias

érzéssel és ítélettel megalkotott történelmi munka. Csupa szín és érvelés, jellemeit élettel, valósággal ruházza fel. A rövid korszak tiszta, világos, áttekinthető.

Beksics munkájában tartalmasságával arányban áll terjengőssége és nehézkessége. Anyaga elrendezése, ítéletei és írói modora többször emlékeztet a vezércikkíróra, mint a historikusra. Valóban *Beksics* eddigi műveiben, hol a történetirodalom birodalmának területére tévedt, soha sem tagadta meg a publicistát. Keményről való tanulmányában is a politikai küzdelmek bonczolója maradt. Beksics a politikai vezércikkek s a röpiratok egyik legjelesebb magyar művelője. Jogi tudása mély, ítéletei a konzervatív államférfiú és az ideges, szenvedélyes politikus egybeolvadását jelzik. A nemzetiségi kérdés tanulmányozásában, hol jelessége delelőre jutott, nemzetének mély szeretete uralkodik. Szorgalma az adatok gyűjtésében eddig is minden bírálaton felül maradt. A forradalom utáni és a mai Magyarország történetében ezen tulajdonságai mutatkoznak. A historikus az adat gyűjtésben tűnik elő, a publicista az adatok felhasználásában. Művében fárasztó a sok részlet, sok az ismétlés, a vezércikk s gyakori az események tudásának feltételezése. Fejezetei sokszor nem függnek össze s az összetartozó részletek szét vannak szórva.

A mit azonban a publicista alkotott, az teljesen sikerült. A közjogi fejtegetések mintaszerűek. Az intézmények, a politikai mozgalmak komoly ítéletében részesültek. A hazafi nem nyomja el a jogászt s a történelmi nevezetességű fátyolt csak itt-ott szakítja meg. A pártok küzdelmeit és a mai politai kérdéseket nemes nyugalommal tárgyalja. Nem szenvedélyt, becülést lehelnek sorai. Nem pártember, hanem „parlamainter“, A mit a magyar parlamentizmus fonákságáról s a parlamenti váltógazdaság lehetetlenségéről s a közjogi pártalakulásokról mond, az mint kész ítélet fog átmenni történelmünk lapjaira. Beksics előkészítette az utat a magyar Mac Charthynek; több önbizalommal, fegyelmelzettséggel és művészettel maga is az lehetett volna. Nem akarjuk azért érdemeit kisebbiteni. Valamint Márki történetírói tudása és képességei előtt — épúgy meghajlunk Beksics, a jogász és publicista előtt is.

(Arad)

Krenner Miklós.

Budapest régiségei.

A főváros területén talált műemlékek és történelmi nevezetességű helyek leírása. Szerkeszti: dr. *Kuzsinszky* Bálint egyetemi m. tanár, az aquincumi múzeum és ásatások vezetője. *Budapest*. A székes főváros kiadása. IV. 1-164.

Boldogult *Torma Károly* elévülhetetlen érdemül tudhatjuk be, hogy *Budapestre* telepedve a sokféleképen találgatott óbudai *Csigadomb* feltárásával *Aquincum* régiségeire irányítá a főváros figyelmét. Az *amphitheatrum* akkoriban valósággal divatba jött volt, a hova a

társadalom legegélkezőbb tagjai se átallozták kilátogatni. *Salamon Ferencz* elragadtatásában még *Torma*-estélyt is rendezett, annak „erdélyi“ ízt kölesönözve, kiválóan erdélyrészi írőkkel ünnepeltették (így juthatott oda e sorok írója is) az amphitheatrum felfedezőjét. *Torma Károly* kedve és munkaereje azonban a *Mithras*-templom és a forum feltárásával kimerülvén, 1888-tól *Havas Sándor* ajánlatára *Kuzsinszky Balint*, az akkor szintén kezdő régész vette át a munkálatok vezetését, a ki a főváros tulajdonát képező *Papföldön* egészítette ki *Aquincum* feltárását s a környéken felmerült régiségekre is kiterjeszté gondjait, habár azóta lelkes pártfogóját Havast elragadta is a halál.

E munkálatok sikerétől buzdíttatva, Kuzsinszky-nak a fővárosnál *Havas* segítségével sikerült *Aquincum* külön helyi muzeumát is kieszközölni, úgy, hogy *Carnuntum* és *Aquileja* példájára a helyszínén egy stilszerű ókori templom mintájára kiváló ízléssel megépített *muzeumban* szemlélhetjük *Aquincum* felirati és faragványos emlékei egy részét. Mert a korábbi idők sokkal nagyobb gyűjtését a n. muzeumban találhatja meg most is az érdeklődő. Az ásatások eredményéről immár az V. kötettel számol be Kuzsinszky s ebben *Havas S.* tevékenységének méltatása mellett négy szakszerű értekezéssel gazdagítja irodalmunk. Az elsőben *Havas Sándor*-nak a budai *Nagyboldogasszony* templomról átöröklött cikkét vesszük. Majd dr. Weisz Miksa a Pauler- és Alagút utcák között 1894-ben felfedezett zsidótemető feliratait magyarázva, azok keletkezését 1278—1280-ra, — további feliratait 1393, 1430—1431 évekre teszi. A Mátyás-templom István kápolnájában őrzött többi sírkövekről pedig az 1672, 1675, 1676 és 1678 éveket sikerült kibetűznie.

Még érdekesebb Nagy Géza fejtegetései Budapest-népvándorlaskori régiségeiről. *Salamon Ferencz* 378-ra helyezi *Aquincum* barbar kézre jutását. Az V-ik században *Sidonius Apollinaris galliai latin költő* *Macorianus nyugat-római császárt* (457—461) dicsőítő versében *Acinqus* alakban emlegeti *Aquincumot*. Ebből a névből alakulhatott ki az *Acinburg*, *Acinburg* germán változat is, melyet a XII század *Attilá*-nak *Azilo* *Etz*el németes nevére *Etz*elburg-gá formált. A névszarmazásnál ethnikaileg is több figyelmet érdemel az Ó-Budáról a bécsi csász. udvari *Kunsthistorische Sammlunga* került kincslelet, valamint a Duna balparti *Lóversenytéren* 1879 tavaszán napfényre került övrészletek, vas- és bronztárgyak. Mindkettő a népvándorlás korára utal. Csakhogy az ó-budai aranygyűrű és hajtű sokszögletű gránátos fejdíszével a germán fajok rekeszes gránát ékszer csoportjába tartoznak, abba a csoportba, melynek legdíszesebb ékszerváltozatait Szilágy-Somlyóról, a híres *Magura* kincsében ismerjük. Csak legutóbb sikerült *Hampel József*-nek ezek összefüggését felismerni: Szilágy-Somlyó nagybecsű leleteinek analogiáit a *Kaukázustól* Hispaniáig, vagyis a germán népek hosszú vándorlási útján kimutatván.

Az ó-budai gyűrű és hajtű tehát az V. század kezdetével kerül-

hetett oda, míg amaz aranykorong, mely körkörös díszítésével, közepén gyűrűszerű kidudorodásával tűnik ki, már előmaiasodott keltákra utal, mint a Drascha-féle téglagyárnál római érmekkel együtt talált *Cicada*-fibulák és övlemezes leletek is. Ez utóbbi lelet korát az érme a barbárság benyomulását megelőző időkre, vagyis a IV. század elejére utalják.

Az óbudainál is határozottabb utbaigazítást nyertünk a pestvidéki népvándorláskorra a *Lóverseny-tér* sírleleteiben s főleg övrészleteiben. Az ó-budai és lóversenytéri leletek ellentétes technikája és díszítése technikailag és földrajzilag is elkülöníthető eredetet képvisel. Az ó-budai ékszerekhez hasonlókat találunk a Tiszától keletre, főleg Dáciában s a Felső-Tisza zugban, hol Kr. u. 259. körül a góthok s velük rokonnépek jutottak túlsúlyra. A szilágy-somlyói kincs, a kolozsvári múzeumot díszítő *apahidai* lelet, a brassai rekeszes gyűrű és arany-csatt, a kis-selyki (Nagy-Küküllőm.) két ezüst-fabula, a várhelyi és veczei (mindkettő Hunyadm.) fibulák, a sáromberki (Maros-Tordam.) *Cicada*-fibulák, a szamosújvárnémeti (Szolnok-Dobokam.) nagy lemez-csatt képviselik e csoportból az erdélyi részeket. A Felső-Tisza mellől Osztrópaták (Sárosm.) Herennia Etruscella (248—251.) érmeivel datálható kincse, *Beregből Gelencze* rekeszes gránáttal díszített aranyfibulája, *Szabolcsból Nagy-Károly* csattja s fibulája, a *székelyi* fibula, rekeszes csatt és fémtükör, a *zsákodi* hasonló csatt s fémtükör-töredék, *Berettyő-Ujfuluból* a *Herpály*-puszta híres paizsboglárja mind arról a területről származnak, a hol előbb a ligbur-törzsbeli *viktonalok*, *vandalok* és *astingok*, a IV. századtól a *gepidák* laktak. Lennebb a Körösök, a Maros és Tisza-közén, hol a IV. század elején pár tizedig letelepült *vandalokat* a Felső-Tisza mellől lehatolt *gepidák* kiszorították, szintén gyakoriak ezek a *gránátos* ékszerek s a *Mező-Berény*, Bökény-Mindszent leletei híresebbek. Már a *Tisza Duna* közén, hol 491—512 közt *herulok*, 534-ig *longobardok* laktak, csupán egy nagyobb germán jellegű lelet ismeretes, u. m. a *bakodi* pusztáé *Kalocsa* mellett Pestmegye déli részén (arany karperecz, fülbevalók, gyűrűk), *Duna-Patajról* egy későbbi korbéli arany csatt, *Csömörről* rekeszes gránáttal ékített *Cicada*-fibula stb. A Dunától éjszakra az északnyugati felföldön hol a rómaiak idejében a *quadok*, 455—496 közt a *herulok*, 491-től a *longobardok* lakoztak, a *szécsenyi* sírlelet a legjelentékenyebb. *Pannoniában*, hol a *germánok* csak átmeneti állomást tartottak s egy félszázadnál tovább egy törzs sem állapodott meg s a IV. század második felében a *Körös* vidékéről kiszorított *vandalok*, az V. század elején rövid ideig a nyugati *gothok*, 450—488 közt a keleti *gothok*, 554—569 közt a *longobardok* tanyáztak, a balatonmelléki *Fenék*, Berény (Mosonym.), Bozsok (Vasm.), Csorna (Sopronm.), a németvölgyi sírmező (Mosonm.) stb. említendők; de Fenék és Berény kivételével csak szórványos leleteket tartalmaznak, annak jeléül, hogy huzamosabb ideig nem telepedtek ott le az átvonuló germánok.

Ezzel szemben egy vagyonilag szegényebbnek látszó, az aranyban

s abból készült ékszerekben szükölködő s az épületekből következtethetőleg a IV. század végétől fellépő népesoport emlékeihez tartoznak a *Lóversenytér* sírleletei, melyeket Nagy Géza a *szarmata* törzsek egyikétől származtat. Már az első században beözönlöttek volt a Duna és Tisza közére a jazygok, kikkel a rómaiaknak véres harcrai akadtak. De csak jóval később 568-ban az *avarokkal* öltött nagyobb mérveket a beáramlás s ezzel a római telepek elbarbarosodása. 598-ban az *avarokhoz* és *tarniakhoz* a *kocsegerek* csatlakoztak; 678 körül az *onogondurbolgárok* következtek. Párhuzamosan velük 567—630 a szlávok jelentek az avarok mellett vagy azok ellen s így egy század alatt Pannoniát annyira kiforgatták addigi rómaiságából, hogy *Sirmium* (Mitrovicz), *Singidunum* (Belgrád) és *Viminacium* (Kostolac) római műipari telepei s főleg az arany-ezüst műtelepek, a honnan a *germán* törzsek ékszerei származtak s a honnan saját ötvös-iparuk mintát és irányt nyert, annyira elhanyagoltak, hogy a szarmat-népeknél a summero-akad és mixhellen befolyás alatt kifejtett, de inkább csak *ezüst*, *bronz* és *vasból* dolgozó műipar juthatott a rómaival szemben tulsulyra.

Nagy Géza egy kaukazusi raszszal már régebb időben vegyült turáni népek hajlandó a koponyaforma után a *Lóversenytér* sírleletét tulajdonítani.

Névszerint a *szarmaták* *jazyg* ágát gyanítja itt, a kik már Krisztus születésekor megszállták az Alföldet, s a III-ik században a Dácia felől a gothok elől beszorúlt *roxolánokkal*, a IV-ik századba az *alanokkal* keveredtek. A *Lóversenytéren* ugyanis a szarmaták griffjeivel s más küzdő állataival díszített szíjvégeik helyett csupán *lombozatos* és növényindás díszítések mutatkoztak, a minőket Stiriáig elnyomozhatunk. Ilyenformán Nagy G. eme leletet olyan szarmatáktól származtatja, a kik a *hunokkal* együtt vándoroltak a *Duna* mellé.

Ép ily tanúságos *Kuzsinszky* jelentése az aquincumi *múzeum* köemlékeiről. *Silvanus domesticus*, a *Mithras* templom domborművei, *Medea* szobra mellett két *Isis* relief, majd *Isis Serapis*, és *Mercurius* (Dianának és *Silvanus silvestris*-nek az amphitheatrum venatoraitól (viaskodók) *Jupiternek*. *Jupiter* a *Jumonak* szentelt oltárok *Pannonia* vallási és közéleti történetére is sok új adatékül szolgálnak. 1889-ben a *Laktanya*-utcza csatornázásánál a zsidó temető délnyugoti sarkánál 11 oltárt találtak a castrum belterületén. Az egyik *Dis et Genio provinciae Pannoniae*, a másik *Fortunae huius loci*, a harmadik *Mars*, *Viktória* és *Fortuna redux* stb tiszteletére készült. A síremlékek érdekes sorozata fejezi be a jelentést, s itt különösen ki kell emelnünk a díszes sarkophagok mellett azokat a sírköveket (87, 88, 89, 99), melyek az *araviskok*, a kelták eme sokat emlegetett kocsjait s főleg női viseleteit megféle hiven szemléltetik.

Ép oly érdekes egy helytartósági testőr: *equus singularis* síremlékén a felszerelés ábrázolása. A felnyergelt és felszerszámozott lovat

kantáránál fogva vezeti a lovas, kinek baljában hegye alatt szalaggal átkötött lándzsát látunk. Jobbra a ló felett koszorú, fején balra kapocs látszik. Egy másik sirtábla domborműve *Priamust* Achilles előtt ábrázolja, a mint *Hector* fia tetemének kiadatásáért könyörög.

Kuzsinszky B. az építészeti emlékeket egy következő kötetre ígéri. Érdeklődéssel várhatjuk a munka illetően sikerült folytatását s előre is sikert, szerenését kívánunk további fáradozásaihoz. *Téglás Gábor.*

Berzeviczy Márton erdélyi kancellár.

Irta *Berzeviczy Edmund*. Függelékül a Berzeviczy Mártonra vonatkozó okmányok, közli: *Berzeviczy Egyed*. Különlenyomat a „Századok“ 1898. évi és a „Tört. Tár“ 1899. évi folyamaiból. 75 l.

E munka XVI. századbéli történetünk egyik zajtalan munkálkodó alakjának, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király kiválló kancellárjának, Berzeviczy Mártonnak hivatali pályáját írja le, melyen Berzeviczy a háromfelé szakadás korának belküzdemei közt egy hosszú élet fáradhatatlan kitartásával, mint diplomata szolgálta nemzete s fejedelmei érdekeit. Berzeviczy 1538-ban született Kakas-Lomniczon, tehetségei s a kedvező körülmények igen korán a nyilvános pályára szolgálták, már 19 éves korában Nádasdy Tamás nádor oldalán működik, mint jegyző. Buzgósága I. Ferdinánd udvarába nyitott neki utat s mint udvarnok elkísérte az uralkodót a Németbirodalomban tett útjában, mely nagy mértékben tágitotta látókörét s e mellett alkalma nyílt megismerkednie Ferdinánd nagy tulajdonaival, mely benyomásairól a király dicsőítésére írt s a szerző művelt szellemét, egyúttal az egész kor viszonyait szépen jellemző emlékbeszédben oly bensőséggel nyilatkozik. Hű szolgálatait az elismerés lépten-nyomon követte; birtokadományokban részesült és hivatalban is emelkedett, 1562-ben kancelláriai jegyző, majd titoknok lett. Miksa 1563. szept. 8-án koronázása alkalmával aranysarkantyús vitézzé üti s nov. 4-én benső udvarnokának nevezi ki. De Ferdinánd halála után, melynek híre Berzeviczyt a londoni udvarban érte, mint a király megbízottját, Miksának a magyarok nemzeti törekvéseivel ellentétben álló kormányában bees- és tettvágyának megfelelő tért nem találva, Forgách Ferencz kancellárral együtt elhagyta az udvart és lemondva a további előléptetések reményéről, Olaszhonba ment, hogy ott a páduai egyetemen a bölcselkedésben s tudósokkal való érintkezésben keressen csalódott lelkének enyhülést. 1572-ben hazatérve Báthory István fejedelem teljesen magyar szellemű udvarába ment, ahol régi főnökének az immár erdélyi kancellárnak Forgách Ferencznek pártfogása alatt fényes pályára talált. 1574-ben már fejedelmi tanácsos volt és fontos diplomáciai szolgálatot teljesített Báthory lengyel királylyá választása érdekében. Buzgóságát a fényes eredmény igazolta s a király érdemei elismeréséül Forgách halála után

erdélyi kancellárrá nevezte ki, mely fontos állásában közvetítő volt a király és erdélyi fejedelemsége közt, ami főként elcinte nem csekély feladat volt, melynek érdekében gyakran látjuk őt Erdélyben megjeleni. 1580-ban Nagy-Bánya átvételére jó, 1581-ben a jezsuitákat ő iktatja a kolozsmonostori apátság birtokába. Báthory szolgálatai jutalmazásául 1577-ben Lengyel-Poroszországban Lisnowo uradalmával ajándékozta meg, a rendek pedig felvették a lengyel nemesség sorába, a mi a stargardi várnagyság és dondaghi báróság elnyerésére nyitott neki utat. Nagyfokú tevékenység közt 1586-ban érte Báthory halála, mely véget vetett erdélyi kancellárságának. Élte végnapjait a stargardi és osieki várnagyi teendők foglalták le, 1596. febr. 16-án bekövetkezett haláláig. Berzeviczy három országra kiható működésének egyes részletei az adatok nagy szétszórtsága miatt ma még fel nem deríthetők, mindemellett a szerzőnek sikerült a rendelkezésére álló kútforrások s a családi levéltár adatai nyomán hű képet adni erről az érdekes és rokonszenves történeti alakról, a ki korának egyik legtanúltabb, legmíveltebb államférfia volt s beesületet hozott a magyar névre a külföld előtt is mindenütt, a merre magas hivatása teljesítésében megfordult s a ki jó magyar maradt akkor is, midőn sorsa idegen országba vezette és tartotta távol hazájától.

Berzeviczy Edmund a rokoni érzés meleg szeretetével és jogos büszkeségével, de egyszersmind a hívatott történetíró igazságérzetével és a kor és hőse hűségese jellemzésével igen kedves olvasmánynya tudta tenni Berzeviczy Márton életét, melyet egy másik késői unokavér, *Berzeviczy Egyed* a rá vonatkozó oklevelek közlése által világít meg. *R. M.*

Alvinczi Péter kassai magyar pap élete.

Irta ifjabb *Imre Sándor*. Hódmező-Vásárhely, 1898. 129 l. Ára ?

(*) Az előttünk levő füzet egy fiatal tehetségnek, a kolozsvári egyetem nyugalomba vonult nagynevű tanára unokájának első tanulmánya, melylyel az irodalomtörténet kutatóinak sorába beáll. Az irodalom szeretetét, s története művelését tehát családi hagyományképen örökölte; de a családi hagyományhoz az egyéni hivatást is magával hozta.

Nagy szorgalommal és becsüvgyó törekvéssel vizsgálja át és használja fel az Alvinczi Péter életére és működésére vonatkozó egész irodalmat; sőt maga is Debreczenben, melynek híres iskolájában hőse egykor igazgató volt, s Kassán, a hol egy századnegyednél tovább papszkodott, a gymnasiumi és városi levéltárakban gondos és sikeres kutatást űzött; már fiatalon megérezve és megértve, hogy a tudomány igazi művelése csak a tudomány előrevitelében áll, eredeti kutatás és önálló kritikai taglalás alapján. Ennek a fáradozásának köszönheti, hogy Alvinczi Péter életét néhány új adattal világítja meg, hogy néhány régi adatot tisztáz és megigazít, hogy e kiváló írónk pályáját hívebb képbén, teljesebb leírás-

ban látjuk, mint eddig; nevezetesen az ő érdeme, hogy immár biztosan megmondhatjuk, mikép kassai pappá 1606 február 10-én lesz; részletesen megismerhetjük, mikép Busaeussal, a kassai német plébánussal az ő egyeztető, Luther és Kálvin híveit *bibliai* alapon összetartó munkálkodása miatt milyen hosszas és izgalmas, végre is győztes küzdelme volt; az ő érdeme, hogy immár határozottan állíthatjuk, hogy a kassai jezsuiták meggyilkolásához sem felbújtással, sem vezetéssel, a miről *Fraknoi Vilmos* vádolja, semmi köze; határozottan állíthatjuk, hogy a Bethlen Gábor megkoronázására vonatkozó ajánlkozása, a mit a katholicus Fraknoi és protestáns *H. Kiss Kálmán* egyiránt jóbá vesz, mende-mondán alapuló adoma, mert ifjabb Imre Sándor egyenesen a Bethlen és felesége leveleiből mutatja ki, hogy Alvinczi Péter abban az időben Besztercebányán sem volt; végre az ő érdeme, hogy immár szabatosan megmondhatjuk, hogy az Alvinczi feleségének neve sem nem Putnoki Anna, a mint *H. Kiss Kálmán* írta, sem nem Muznoki Anna, a mint *Révész Kálmán* olvasta, hanem Monaky Anna, a mint a családi pöriratok kétségtelenné teszik.

Ime, ennek a tanulmánynak új eredménye, okíratilag tisztázott új eredménye. A többi része az Alvinczi-irodalom feldolgozása. Olykor a vélemények elfogadásával, olykor azok megigazításával. Mert a szerző minden állítást megrostál és csak azután értékesíti. Így nem egyszer ügyesen és elfogadhatóan vitatkozik *Ipolyi Arnoldddal*, a Veresmarti Mihály életírójával és még többször *Fraknoi Vilmostal*, a Pázmány Péter történetírójával; s elfogúlt, felekezeti felfogásukkal szemben megvédelmezi hőségnek jellemét és vitatkozása indítékait, írói nyelvét és érdemét; de ép oly elfogúlt, felekezeti túlzásba esik, mert protestáns igazkodása minden lapon megvillan, a mikor Pázmány Pétert tudatos *nem-igaz* mondással vádolja¹; holott ez csak a maga vallásos meggyőződésének pápaszemén néz és ítél; s a mikor Pázmánynak még hazafiságát is kétségbe vonja², holott nem kisebb hiteles tanú, mint *I. Rákóczy György* tesz bizonyosságot a hazája és nemzete iránt való szeretetéről.³ *Balásfi Tamásra* pedig minden megokolás nélküli ismétli a sodomitáság vádját; csak azért, mivel az országgyűlésen sodomitának nevezték⁴; holott napjaink tapasztalásából tudhatná, hogy nem mind színarany igazság, a mi az országgyűlésen elhangzik; abban az időben, a felekezeti gyűlölődéstől viharos országgyűléseken, még kevésbé volt az; abban az időben a nőtelen pápista papokat széltében illeték ennek az erkölcsi förtelemnek ráfogásával, még a szelid és nemes pécsi püspökre, *Telegdi Miklósr*a is reá kenték; de az ily undok vádat mindig meg kell alaposan vizsgálni s csak okleveli bizonyosságra szabad elhinni, mint

¹ *Ifjabb Imre Sándor*: Alvinczi Péter kassai magyar pap élete. 1898. 35 l.

² *Ugyanaz*: Ugyanott. 29, 62 l.

³ *Szilágyi Sándor*: Történelmi Tár. 1882. 143 l.

⁴ *Ifjabb Imre Sándor*: Alvinczi Péter kassai magyar pap élete. 1898. 77 l.

Komáromy András teszi a Liszti László életében¹; különben el kell vetni; a bosnya püspöknek a nélkül is elegendő vétke marad.

A fiatal író tehát állításaiban nem egyszer túloz, főleg conjecturáiban. Elfeleli, hogy a conjectura csak *biztos* tényeken épülhet; de az alapja föltevés nem lehet, mert akkor a következtetés merő *fictió*, a minék a költésben és nem a történetírásban van helye. A mit az Alvinczi Kerekibe költözésének, szathmári meghívója Kassa levéltárába kerülésének, az Alvinczi Bocskay mellett való szerepének, s a Kalauz agyonhallgatásának okairól beszél, mind ebbe a számba megy.

A tanulmánynak azonban legnagyobb hiánya, hogy Alvinczival főként mint politikussal és pappal foglalkozik. Igaz, hogy a politikus két fejedelem bizalmasa, Bocskay és Bethlen meghitt tanácsadója, ki oly családot alapít, melynek tagjai egy század múlva báróságra emelkednek s a Teleki és Gyulai grófi családokba házasodnak²; a pap az egyesült protestantismus nagy eszméjének, melynek megvalósításáról kétszáz esztendő múlva, századunk első felében, annyi nemes lélek ábrándozott, ékesszavú hirdetője s egész életén keresztül szerencsés hordozója: de bennünket az irodalomtörténet szempontjából csak annyiban érdekel, a *mennyiben és a milyen író*; mert ifjabb Imre Sándor irodalomtörténeti tanulmányának szánta fűzetét. Különben Alvinczi a politikai és egyházi történet körébe tartozik. A szerző mégis Alvinczinak Bocskayhoz és Bethlenhez való viszonyát, felekezeti állását és Busaeussal való küzdelmét kimerítően ismerteti, de benne az írókat csak *négy* lapon jellemzi; s az életében jelentékeny alakok megrajzolását meg sem kísérti. Az életrajzi adatoknak sorrendjében ugyan műveit tartalmilag kivonatozza; de nem irodalmi, hanem mindig politikai vagy egyházi tekintetből. Csak a befejezésben állítja elének röviden, bár találóan Alvinczi írói egyéniségét.

A tanulmány azonban minden hiánya mellett, az apróbb botlások és sajtóhibák mellőzésével, oly gondolkozó tenetség terméke, ki írni tud és az eredeti kutatáshoz ért, egészben egy sokat ígérő jövő záloga. A fiatal író ép oly gyöngéd érzéssel, mint egyszerű szavakkal „édes jó nagyapjának“ ajánlja.

A debreczeni színészet vázlatos története. 1798—1898.

Irta: *Géresi Kálmán*.

A debreczeni Csokonai-kör a debreczeni színészet történetének megírásával szerzőt bizta meg. Most egy kis fűzet jelent meg tőle a

¹ *Komáromy András*: Liszti László élete. 1887. 17 l.

² *Nagy Iván*: Magyarország családai. I. 1857. 26 l.

fenti czímmel, mely a színészet száz éves jubileumára készült, s melyben körvonalozza a színészet történetét.

Először a kolozsvári színtársaság játszott Debreczenben, mert Kolozsvár nem volt képes a színtársaság költségeit *folytonosan* viselni. Wesselényi indítványára s az 1798. aug. 18-án kelt szerződés alapján játszottak.

De lassan-lassan önállóvá fejlődik. Buzdítólag hatott, hogy gróf Károlyi Józsefné a család megyeri színházának teljes gazdag felszerelését e célra ajándékozta. 1861—65-ben épült az állandó színház. Debreczenben próbált szerencsét Arany János. 1836. márcz. 3-án lépett fel először, de már ápr. 30-án utoljára is.

Minket, kolozsváriakat közelebből is érdekel, hogy itt kezdték pályájukat a hatvanas évek elején E. Kovács Gyula és Szentgyörgyi István.

Tóth Ernő.

A kiegyezés szülőháza

czím alatt érdekes kis füzet jelent meg *Palkovics Ed.*-től, az Angolkirálynő szálloda tulajdonosától Budapesten. *Deák Ferencz* a „magyar Washington“ emlékének van szentelve, melyben röviden vázolja Deák nagy alakját, s elmond több érdekes eseményt, mely ott folyt le.

E szállodában, melyhez hazánk közéletében nagy események emléke fűződik, lakott Deák Ferencz is két szerény szobában 1859-től csaknem haláláig, kevéssel azelőtt költözött Széll Kálmánhoz, kinek neje Vörösmarty Ilona, gyámleánya volt.

Igy e hely szülőhelye a kiegyezés legtöbb eszméjének, s egyszerűs mind Mekkája lett a jövőben hívő politikusoknak, hova sokan elzarándokoltak, hogy megerősítsék a jövőbe való bizalmukat.

Két uralkodónak nála tett látogatását 2 emléktábla őrzi a lépcsőházban: 1874. márcz. 11-én királyunk látogatta meg a már beteg Deákot, nem sokára azután II. Dom Pedro braziliai császár.

A kiegyezés történetének megírásához adatokat bőven szolgáltatnak ugyan Pulszky Ferencznek a múzeumban őrzött terjedelmes naplói, Csengery följegyzései — Deák s hű embere Kemény Zsigmond nem vezettek naplót — de mindenesetre a kis mozaikszerű adatok is elősegítik Deák jellemének kidomborítását.

Az érdekes magyar-német szövegű füzetet Deák, Pulszky, Kemény Zs., Csengery és Andrassy Gy. arcképei díszítik.

Tóth Ernő.

KÜLÖNFÉLÉK.

A „Székely Nemzeti Múzeum“ egy éve.

A „Székely Nemzeti Múzeum“ igazgató-választmányának 1899. január hó 28-án tartott üléséből a felügyelő-bizottsághoz tett jelentése 1898 év folyamata alatt a múzeum fejlődéséről.

Az elmúlt 1898-ik év sem telt el nyom nélkül a „Székely Nemzeti Múzeum“ történetében, sőt talán még több eredményt lehet felsorolni, mint a megelőző évekről.

Értékes művekkel gyarapodott a könyvtár: Fejér György „Codex Diplomaticus“ cz. művével, a supplementumokkal együtt 44 kötetben, melyet meglehetősen olcsó áron sikerült megszereznie az ig.-választmány-nak, tekintettel a ritka példányokra, 606 frtba került a szállítással együtt. A második gazdag adományt adta csik-szt.-mártoni Szabó József főrendiházi tag úr: a cs.-szt.-mártoni Balázs alias Literati Szabó-család könyvtárából 41 művet, 106 kötetben. Továbbá Matthiae Belii: „Scriptorum Rerum Hungaricarum“ I. II. III. k. Istvánffy Miklós: „Regni Hungariae Historia“. Stephanus Katona: „Hist. crit. Regni Hung.“. Colosvarini MDCCXCIV. L. II. k. Tissler J. A.: „Die Geschichten der Magyaren“ I—X k. Leipzig 1815—1826-ig. Ciceronis (M. T.) Opera. Biponti 1780—1790. I—XII k. — és még több értékes és ritka jog, történelmi, egyházi munkák.

Gyarapodott az éremtár is, egyesek adományain kívül, az ilyefalvi éremlelettel, 140 drb ezüst és 23 drb réz éremmel, melyet a felügyelő-bizottsági elnök úr beleegyezésével az ig.-választmány néhai Révay Lajos volt ilyefalvi ev. ref. lelkész, azután s.-szt.-györgyi ev. ref. lelkész örököseitől vett meg 200 frton. Az érmekeket a m. n. múzeum szak-tisztviselője Gahl Ödön határozta és becsülte meg. Fogadja az igazgató-választmány köszönetét szívesen ez alkalommal is.

Az 1898 év elején végezte be múzeumőr a könyvtár rendezését és czédulázását, azóta 100 műnél többel gyarapodott a könyvtár. Bevégezte a nagy levéltár rendezését, kijavítását. Az okleveleket idői sorrendbe helyezve el, az 1848/9—52-iki szabadságharcz és a korlátlan hatalmú uralom éveiben kelt leveleket külön csomagba, úgy szintén a geológiai táblázatokat és pergamenre írt nemes-leveleket külön csomagba osztva be. Húsz vaskos csomag foglalja magában az okleveleket, melyek legnagyobb része ki van egészen terítve, csak az 1.5 meteresek vannak behajtvva, ezek a II. János király és Báthori Gábor fejedelem oklevelei, körülbelül 20 drb.

A múzeumőr jelenleg a cs.-szt.-mártoni Balázs alias Literati Szabó-család oklevéltárából cs.-szt.-mártoni Szabó József úr által ajándékozott oklevelek kivonatolásával foglalkozik. Ez oklevelek között sok érdekes van s nem egy irányban adnak felvilágosítást, mi eddig homályban volt. A történelmi oklevelek száma ezer körül van.

Örömmel kell felemlítenünk, hogy a „Múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége“ magunkat az állami felügyelet alá rendelési ajánlatunkat elfogadta s még több segílyt helyezett kilátásba, mint reméltük: úgy a múzeum állandó épületének felépítése, az államszegély tekintetében.

Az elmúlt 1898 évben az igazgató-választmány három rendes és egy rendkívüli gyűlést tartott. Összesen 32 pont alatt intézkedett a hatáskörébe eső, a múzeumot érdeklő ügyekben. A választmányi tagok szorgalmasan jelentek meg a gyűléseken, hogy ez is nagy hatással volt az eredményes intézkedésekre.

Az egyes gyűjtemények a már megemlített értékes tárgyakon kívül szaporodtak még: kőeszköz: egy fejsze, 1 csákány; vaseszköz: egy kard a XIX. sz., egy sarkantyú taréj XVIII. századból; téglá és agyag eszközök a népvándorlás korából 5 drb.; könyv 74 mű 242 kötet, oklevél 3 drb.; szarvas-agancsból készült lőportartó egy drb. Ezekon kívül a „Magyar Könyvszemle“, „Századok“, „Művészi Ipar“, a M. Tud. Akadémia Értekezései, a képviselőház kiadóhivatala nyomtatványai, Jókai Mór nemzeti díszkiadású művei.

Csak már egyszer azt is jelenthetné az igazgató-választmány, hogy a múzeum gyűjteményei benn vannak az állandó épületben.

Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek XXI-ik kötete e napokban jelent meg, szerkesztője a kegyeletes emlékü *Szilágyi Sándor* halála után. Az 1692—99 évek történetét foglalja magában, azt az érdekes korét, mely Erdély történetében a legmélyebbre ható átalakítások ideje volt: a gubernium korának első évtizedét. Még egy kötet kiadása maradt hátra a Rákóczi-forradalom lezajlásáig, a meddig e nagybecsű kiadványát az Akadémia folytatni kívánja s melyhez Szilágyi az előmunkálatokat részben már el is végezte.

Károlyi Árpád: A kiegyezés ügye a kassai országgyűlésen 1606 tavaszán cz. a. kitűnő történeti munkát adott ki e napokban, előfutárjaként az általa szerkesztett „Magyar Országgyűlési Emlékek“ XI. kötetének, mely a hazánk történetében annyira jelentékeny Bocskay-kort fogja felölelni. Károlyi Árpád annak a kornak nemcsak legkitűnőbb ismerője történetíróink között, de — mondhatjuk — ezt a korszakot, s ennek előzményeit csakis az ő, főképp a bécsi állami levéltárban végzett kutatásai s azok alapján írt nagybecsű tanulmányai után ismerjük a maga valóságában, nemzetünk és államunk életében válságos evolúcióival s végre dicsőséges győzelmével. Egész hosszú láncolata szól erről az ő mélyre ható tanulmányainak. Ilyen az „*Illésházy István hűtlenségi pöre*“, mely e kiváló államférfiúnak fiscalitási pörét és a Rudolf-kormány által ártatlanul üldöztetését írja le; azután „*A huszonkettedik artikulus*“, mely az 1604. XXII. t.-cz. keletkezése történetét világítja meg, azt a törvénytelen törvényezikét, melyet Rudolf prágai titkos tanácsa toldott hozzá az 1604-iki országgyűlési végzésekhez, hogy

eltitlta általa a protesánsok sérelmeinek országgyűlésen tárgyalását. Erre a felelet, tudjuk, Boeckay támadása volt, mely győzedelmesen ragadta magával az egész nemzetet. Következő munkája „*A korponai országgyűlés 1605-ben*“ az első béketárgyalásokat világítja meg a győzelmes Boeckay és az udvar között. A most megjelent munkája tovább fejleszti a nagy érdekű kérdést s a korszakalkotó bécsi béke előkészítését, a közvetlen megelőző kassai országgyűlés tárgyalásait a kiegyezés ügyében írja meg a leghitelesebb és hivatalos adatok alapján, szigorú történetírói tárgyilagossággal, éles ítéllettel, erős nemzeti érzéssel és ragyogó irálylyal. A nagybecsű munka különben külön lenyomat a Magyar Országgyűlési Emlékek sajtó alól nem sokára kikerülő XI. kötetéből.

„**Szenczi Molnár Albert** naplója, levelezése és irományai“ jelentek meg nem rég a M. Tud. Akadémia tört. biz. megbízásából jegyzetekkel ellátva *Dézsi Lajos* szerkesztésében, a ki a jeles XVII. sz. prot. vallásos író, zoltárfordító és kitűnő nyelvész életrajzát is megírta a M. Tört. Életrajzok sorozatában. Ez irományok és levelezések a mily érdekes világot vetnek a nagytudományú, rengeteg munkásságú s hányatott életű kitűnő tudós életére, ép oly nagybecsű adalékokat szolgáltatnak a magyar irodalom s a külföldi tudósokkal való összeköttetésük történetéhez a XVI. sz. utolsó s a XVII. sz. első évtizedében. Dézsi Lajos kiváló szolgálatot tett a magyar irodalom-történetnek, midőn ezeket oly nagy gondnal összeszedte és kiadás alá rendezte. (Terjedelme 520 l. ára 4 frt 50 kr.)

Német és magyar szótár, első, német-magyar része jelent meg e napokban Budapesten, a Franklin-társulat kiadásában, *Simonyi Zsigmond* és *Balassa József* szerkesztésében, a mely pótolni igyekszik az eddigi szótárak hiányait, főkép az újabb időben forgalomba jött új műszavak tekintetében, viszont kiküszöbölni a nyelvújítás folyamán mondva csinált és halvaszületett koresszavakat, melyek a régi szótárakban hemzsegnék. Beveszik a nyelvtisztítás számos termékét és ama kifejezéseket, melyeket újabb irodalmi divatok, népies áramlatok hoztak forgalomba. E német-magyar részben a legnagyobb gondot a fordítás pontosságára, változatosságára és magyarosságára fordítják. (Terjedelme 470 l. 3 hasábos, ára fűzve 3 frt, félbőr kötésben 4 frt.)

„**Szász Domokos erdélyi ref. püspök emlékezetére**“ kiadtak a ravatala felett f. é. jan. 11-én tartott gyászbeszédnek egy kis fűzetben, arczképével: *Antal* Gábor püspök gyászimája, *Kenessey* Béla gyászbeszéde és *Molnár* Albert a koporsó felett mondott imája. Kegyelettel hirdetik ezek is emlékét s érdemeit boldogult alelnökünknek.

Zoványi: Theologiai Ismeretek Tára -ból megjelent a II. és a III. kötet a G—P betűkkel kezdődő nevekkel, bőséges irodalom-történeti adalékkal.

Ifj. Mitrovics Gyula dr. sárospataki főisk. gimn. tanári székfoglaló értekezése: Aeneas Sylvius Piccolomini Historia de Eurialo et Lucretia se amantibus" külön füzetben megjelent Sárospatakon (4-ed r. 16 lap.)

Három székely történeti emlék. A Székelyföldön ez idő szerint három történeti emlékoszlop felállítása érdekében fáradoznak. A legújabb mozzalmat és gyűjtést dr. *Balló István* csík-somlyai főgymn. tanár indította abból a czélből, hogy a csík-szent-domokosi havasok aljában agyonvert Báthory András bibornok fejedelem emlékére, 1599. okt. 31. történt halála 300-dik évfordulójára, emlék-kápolnát állítsanak. Az adakozás a Csíki Lapok szerkesztőségébe Csík-Szeredára intézendő. Egy másik emlékszobrot az udvarhelyszéki *agyagfalvi* mezőn akarnak létesíteni; a harmadikat, mely már a megvalósulás stadiumában van, szintén Csíkban a mádэфalvi veszedelem emlékére, még ez év folyamán felállítják.

Az agyagfalvi réten emléket akarnak állítani, megörökítésére a nagyfontosságú történeti jeleneteknek, melyek ott végbementek. „*Az agyagfalvi rét a székely nép Rákosmezeje*“, mondja találóan a felhívás. Ott a Székely-Udvarhelyhez, a Székelyföld anyaszéke fővárosához közel fekvő kies küküllőmenti völgylapályon tartották a székelyek közös nemzetgyűléseit, melyek közül mint törvényalkotó nevezetes az 1506-iki, melyen a székelyek jogait szabályozó nevezetes „agyagfalvi konstituczió“ keletkezett. Ott tartják az utolsó székely nemzeti gyűlést is 1848. okt. 16-án, melyen a megtámadott haza szabadságának s alkotmányának védelmére kelni egyértelemmel elhatározzák. A történelmi múlthoz méltó emléket állítani kívánnak most e helyen s erre nézve bizottság alakult, a melyben a székely vármegyék fő- és alispánjai, orsz. képviselői, hírlapjai szerkesztői, frók és birtokosok, lelkészek, tanítók s földművesek nevei olvashatók. Az adományok *Ferenczy János* földbirtokos nevére czímzendők Székely-Udvarhelyre.

A mádэфalvi veszedelem emlékoszlopa. Csíkvármegyében még 1891-ben bizottság alakult a végből, hogy a székely határőrség erőszakos szervezése alkalmával 1764. jan. 7-én a csász. katonaság által lemészárolt székelyek (az u. n. „*Siculicidium*“) emlékét emlékoszlop hirdesse. Az emlékoszlop hatalmas piramis lesz, tetején turul-madárral s alant nagyn.éretű márvány táblával, melynek felíratára nézve pályázat s hirdettetett. A felírat tervek egyike ez:

1764. jan. 7.

Székely nép! itt hullott őseidnek vére,
Kiket zsarnok önkény bosszús karja ére,
Midőn alkotmányos szabadságod védték,
Szörnyűkép olták ki sok ártatlan éltét.
De bár elvesztek ők ádáz fegyver alatt,
Emlékek nem vész el, örökre fenmarad,
Mert hű kegyeletben megtartod őseid,
Igy él majd emlékek időtlen ideig.

1899.

Egy másik, prózában ezt a felíratot ajánlja:

Siculicidium

1764.

Ezen emlékoszlop azon Csík- és háromszéki székely atyáinknak emlékére állíttatott, kik ősi szabad intézményeinket az önkény-uralomnak feladni s a rájuk erőszakolt német katonai rendszert önként elfogadni nem akarták s kik e miatt 1764. jan. 7-én Mádéfalva között s ennek határán ellenállás nélkül legyilkoltattak.

Az így martir halált szenvedetteknek itt nyugvó poraira örök emléktől állította a székely nemzet kegyelele 1899-ben.

A harmadik kevésbbé számbavehető felírat-tervezet ez:

(Az út felőli homlokzaton:)

Az 1764. jan. 7-iki fegyverfeladás alkalmával lemészárolt 12) (?) védtelen székely emlékének állította a nemzeti kegyelet 1899-ben.

(A Mádéfalva felőli oldalon:) *Siculicidium*.

(A Csicsó felőli oldalon:) A magyarnak fájó lelke
Sírokat felkereste,
Hirdetni a hatalomnak,
Hogy az eszmék élni fognak.

Még két jelentéktlenebb felírat tervezete érkezett be.

Az emlék-bizottság elnöke *Benedek István* úr Mádéfalváról *Szádeczky Lajoshoz*, mint a székelyek történetírójához küldötte a felírat-terveket megbíralás és véleményadás végett. Ő az első helyen közölt verset ajánlotta leginkább, vagy a helyett ezt az általa tervezett felíratot:

SICVLICIDIVM

1764. jan. 7.

A székely határórség erőszakos szervezésekor
Mádéfalva határában

a császári katonaság által védtelenül lekasabolt

200 székely vértanú emlékére

kik az ősi szabadság védelméért vértettek el
emelte a székely nemzet hálás kegyelele

1899.

Szilágyi Sándor emléktáblájára újabban adakoztak a kolozsvári ev. ref. főgymnasium tanári kara részéről: Karácsonyi Sándor 10, dr. Sárkány Lajos, dr. Török István, Geréb Márton, Gráf Jakab, dr. Borscs Mihály, Balogh Károly, Kovács Dezső, Demjén Zoltán 4—4, Tárkányi György, Seprődi János, Komáromy Géza, Szathmári Ákos 2—2, Parádi Kálmán 1 koronát. Az eddigi adományok összege 355 korona (takarékpénztárba elhelyezve).

Erdélyi Múzeum-Égylet.

I. Választmányi r. ülés márcz. 1-én.

Az E. M. E. márcz. 1-én ig. vál. ülést tartván *Szamosi János* alelnök vezetése alatt, a régiségár számára két XVII. sz. serleg vétetett meg; kölesei *Kende Kanuth* úr Erzsébetfalváról Kölesey Ferencz olajfestményü arczképét küldötte meg a múzeumnak, *Szathmáry Elek* ékszerész a kolozsvári régi ötvös czéh ládját és iratait adományozta a múzeumnak, melyekért a választmány hálás köszönetet szavazott.

Uj tagül felvétetett *Zsigárdy Gyula* orsz. képviselő Budapestről. Végül választmány bizottságokat küldött ki az egyes gyűjtemények megvizsgálására s a közgyűlésen való jelentéstétel végett, és titkár jelentését a mult évi működésről meghallgatván, magáévá tette a közgyűlés elé terjesztés végett.

II. Szakosztályi vál. ülés márcz. 2-án.

Az E. M. E. bölcse-, nyelv- és tört. tud. szakosztálya márcz. hó 2-án *Szamosi János* elnöklete alatt ig. vál. ülést tartott, melyen a pénztári számadásokat vizsgálta meg s mindent a legnagyobb rendben és 208 frt 65 kr. pénztári maradványt találván, a pénztárt kezelő elnöknek köszönetet szavazott. Azután a költségeloirányzatot állapította meg 1899-re :

2858 frt 65 kr. bevétel előiránnyal,
2796 frt — kr. kiadással és így

összesen.... 72 frt 65 kr. remélt maradvánnyal.

III. Szakosztályi közgyűlés márcz. 6-án.

A bölcselet, nyelv- és történettudományi szakosztály márcz. hó 6-án tartotta meg ez évi közgyűlését, melyet dr. *Szamosi János* elnök a következő beszéddel nyitott meg :

Tisztelt Közgyűlés !

Aranka és Döbrentei eszméjét valósította meg halhatatlan emlékü gróf Mikó Imre, Erdély e valóban nagy fia, a mikor az Erdélyi Múzeum-Egyletet hosszas vajudás után életre szólította.

Hogy neki és lelkes társainak, a kiket már csaknem mind elragadott a kérélhetetlen halál, nagyobb, magasztosabb cél lebegett szemük előtt, mint csupán csak a szoros értelemben vett múzeum megalapítása, az élettelen gyűjtemények összehalmozása, kiténik nem egy nyilatkozatukból, nem egy elnöki megnyitójából.

Nekem, ki szerencsés voltam a hetvenes évek elején nem egyszer részt vehetni felejthetetlen alapítónk körében a Múzeum-Egylet közgyűlésein, ismételt volt alkalmam hallani, mennyire örvendett a Múzeum-Egylet és egyetemi közt létre jött kapcsolatnak, mennyi szép reményt fűzött ehhez az erdélyi részek tudományos életének fejlődését, gyarapodását, fellendülését illetőleg.

És valóban, ha összehasonlítjuk a Múzeum-Egylet tudományos működését az egyetem felállítása előtti és utáni időben, minden tisztelet, elismerés és nagyrabecsülés mellett, a melylyel az úttörőknek tartozunk, még is kénytelenek

vagyunk kimondani, hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet valódi célját és rendeltetését azóta közelíti meg mind inkább és inkább, a mióta ez a kapos az egyesület és az egyetem közt létrejött.

A gyűjtemények holt kincs, ha nincsen a ki azokat a tudományban értékcsinise, a ki azokat megértse, magyarázza, tanítsa.

Azt hinné az ember, hogy a Múzeum-Egyletben kifejlődött fokozott működés, a pezsgő élet nagyobb érdekeltséget kelt a nagy közönségben a múzeum iránt, pedig fájdalom, éppen az ellenkező áll. Az a lelkesedés, az az érdeklődés a mely a Múzeum-Egylet életbe léptét és első éveit megelőzte és kísérte, eltűnt, mintha bizony már minden meg volna téve e téren. Igaz, hála a Mindenhatónak, alkotmányunkat visszavívtuk, nemzetiségünkért, nyelvünkért, önállóságunkért már nem kell szenvednünk és küzdenünk, a németesítéstől már nem kell tartanunk, magyarnak lenni s magyarnak vallania magát már nem politikai demonstratio, de azért a nemzeti munka nem szűnt meg s a második ezer évet meg kell érdemelnie.

Bérczes hazánkban még sok a felkutatni, összegyűjteni való, még sokat kell megmagyarázni, ismertetni, még igen sok dolgon lehet okólni. Ezt lenni honfiai kötelesség, erre áldozni hazafiai érdem, s azt a társulatot, a mely ennek szolgálatában áll, anyagilag és erkölcsileg támogatni ma is ép oly hazafias dolog, mint az ötvenes és hatvanas években.

A Múzeum-Egylet alapítói már legnagyobb részben elköltöztek, az egykor sok százra, ezerre menő tagok száma erősen leapadt. Fel hazám fiai és leányai! Sorakozzatok ismét a ma is szent, ma is hazafias cél köré s tegyétek lehetővé a tudományosan működő szakosztályoknak, hogy minél sikeresebb és minél szélesebb körű működést fejthessünk ki.

Abban a reményben hogy szavaim nem lesznek a pusztában kiáltó szavai, az E. M. E. b. ny. tt. szakosztálya közgyűlését ezennel megnyitom.

Az élénk tetszéssel fogadott elnöki megnyitó után dr. Szádeczky Lajos titkár olvasta fel a válaszmány nevében következő jelentését a szakosztály múlt évi működéséről:

Tisztelt közgyűlés!

Szakosztályunk múlt évi működése zajtalan, de nem sikertelen volt.

A tudományos munkálkodásra fektetvén a főszlyt, a mint azt alapszabályaink is kívánják, ezen a téren értünk el szép, nem kicsinylendő sikereket.

Régi panaszunk orvoslását, hogy az irodalmi buzgólkodással arányba jutna valahára a szakosztály a nagyközönség részéről való támogatása is, még mindíg nem értük ugyan el, de tagjaink száma a múlt évben is — bár csöndesen — szaporodott (m. e. 15 számmal), a kikkel együtt közel négyszáz tagja van szakosztályunknak, a csere viszonyokkal és tisztelet példányokkal együtt körülbelöl ötödfél száz. Ez a szám, jóllehet egy fővárosi orsz. tudományos társulatnál is számot tevő mennyiség, de még sem annyi, hogy többre törekednünk ne kelene s tagtársainkat ez alkalommal is kérnünk kell taggyűjtésre.

Szakosztályunkat a múlt évben halál által is két nagy veszteség érte.

Elvesztettük két régi, nagyérdemű választmányi tagunkat: dr. *Finály Henriket* és *Szász Bélát*, kik a szakosztálynak eleitől fogva buzgó tagjai voltak, az utóbbi egy ideig alelnöke is volt. Az ő helyüket is most kell betölteni a választmányban.

A múlt évben tartottunk 4 választmányi ülést, hat felolvasó ülést és egy közgyűlést, melyeken részint az igazgatás teendőit végeztük, részint felolvasásokat tartottunk.

Külön kiemelendőnek tartjuk azt, hogy Kovács Sámuel deési ev. ref. lelkész 1000 forintos hagyatéki alapítványt tévén az Erdélyi Múzeum-Egyletnél magyar történeti tárgyú balladákra és elbeszélésekre, ennek intézését az anya egyesület szakosztályunkra bízván, a folyó évben kell az első pályázatot kitűzni.

Tudományos és irodalmi működésünkről a következőkben tehetünk jelentést:

Az Erdélyi Múzeum terjedelme ez évben 42 ív (616 oldalnyi) volt.

Tartalmáról nyújtson képet ez összegezés: Van benne 22 értekezés 37 közleményben, 22 könyvismertetés, a különféle között 34 nagyobb és több kisebb közlemény s a hivatalos értesítő.

A főbb cikkek a megjelenés sorrendjében a következők: *Szádeczky Lajos A cserkeszekről* írt három közleményt a Zichy expedícióban szerzett tapasztalatai alapján, ismertetvén történetüket és néprajzi jellemüket. Dr. *Csengeri János Két hét Rómában* cím alatt, római útja élményeiről s tanulságairól írt egy szép cikket. Dr. *Wertner Mór A Rákócziak családi történetéhez* nyújt nagy becsű adatokat három terjedelmes közleményben. *Thury József* a februári füzetben kezdi meg és a májusiban fejezi be *A székelyek eredete* felől írt nagy becsű tanulmányát, melyben a székelyeket az avarok utódainak tartja és bizonyítja, a mely tanulmány nagy feltűnést és visszhangot keltett már eddig is több oldalról. Dr. *Szlávik Mátyás „Még egyszer az akarat problémája“* cz. a. értekezik ez érdekes, de nehéz ethikai kérdéstről. A márcziusi füzetet *Köváry László: A márcziusi napok civilizációjának keretében* című nagybecsű történet-philosophiai tanulmánya teszi alkalmi füzetté a szabadságharc 50 éves évfordulója alkalmából. Azután Dr. *Török István: Az Erdélyi hírlapirodalom történetéhez* közöl érdekes adalékokat, *Kanyaró Ferenc* elégiákat *Barcsai Gáspár haláláról*. A májusi füzetet m. e. alkalmivá teszi „*Az Erdélyi szászok forradalmi vértanúja*“, a kolozsvári fellegvárban 1849. május 11-én agyonlőtt *Róth István Lajos* élete- és jellemrajza, Connert János tollából.

Gombos F. Albin „Marchia Jakab, a husziták inquisitora hazánkban“ szereplését világítja meg új szempontok alapján.

Orosz Endre a Maros-Torda vármegyében fekvő „*Mező-Sámsond ösmeri telepei*“ leírását adja s az onnan való leleteket ismerteti.

A júniusi füzetet ismét alkalmivá teszi *Köváry László* nagybecsű politikai történelmi tanulmánya, melyet „*Az Unio kimondásának félszázados emlékünnepe*“ olvastak föl.

Szeptemberi és következő füzeteinket gyászkeretbe vonta az a rettenetes tragédia, a mely koronánkat legfőbb ékességétől fosztotta meg. De gyászuuk

idején is serényen folyt a munka. Szeptemberi füzetünk kegyeletes szavakkal méltatta a dicső királyné emlékét; az októberi füzet pedig közölte *Szádeczky Lajos* Az Erdélyi irodalmi Társaságban felolvasott emlékbeszédét „*Erzsébet királyné életéből*“.

Ez őszi füzetekben még két értekezés látott napvilágot a régészet köréből: u. m. „*Napoca*“ (A rómaiak Kolozsvára), írta *Dr. Király Pál*, és „*Az Erdélyi Érczhegység őskori védművei és legrégebb lakossága*“, írta *Téglás Gábor*. Irodalomtörténetünkhöz, a kurucz világ költészetéhez értékes adalékokat közölt *Ferenczi Zoltán* „*A Bocskor-dalokkönyv* énekei közlése által. Erdély, a Székelyföld s főleg annak anya városa történetéhez nagy fontosságú s érdekes kútforrás a múlt századi *Szeles János* munkája „*Székely-Udvarhely története*“, melyet a szerkesztő közölt az eredeti kézirat alapján.

Dr. Márki Sándor „*Albert Mihály az Erdélyi szászok legnagyobb költője*“ írói egyéniségét —, *Versényi György* pedig „*Malom Luiza*“, ez édes dalú Erdélyi költőnő életét és poezisát méltatja igazi melegséggel.

Az évfolyamot alig lehetett volna szebben befejezni, épen akkor midőn az Erdélyi Múzeum-Egylet működésének 40-ik évfordulójába lép, mint *Gr. Kun Géza dr.* „*Visszapillantások az Erdélyi-Múzeum megalapítására*“ cz. nagybecsű tanulmányával, a mely míg egyrészt története az Erdélyi Múzeum-Egylet keletkezésének, másrészt valóságos apotheosisa az alapító Mikó Imre gróf dicső emlékének.

Ezzel a visszapillantással végeztük a múlt eszendőben irodalmi működésünket, a melyben benne foglaltatik a múltnak a kegyelete, az alapítók szellemének és intenióinak tiszteletben tartása, s az a hallgatólago vallomás, hogy azok szellemében kívánunk működni a jövőben is.

Pénzügyeink állása is öröndetes képet tüntet fel s az előirányzott 148 frt 29 kr. deficit helyett 208 frt 65 kr. maradókkal zárul évi zárszámadásunk. Az egyes tételek így következnek:

A) Bevétel 1898-ban.

Tételek	Előirányzat	Tényleg
Pénztármaradék 1897-ről 287-71 és 33-75		
(Thallóczy-alap).....	321 frt 46 kr.	321 frt 46 kr.
Átalány az anyaegyesülettől	1800 „ — „	1600 „ — „
Tagsági díjakkól 1898-ra esetleg 1899-re előfizetőkkel együtt	670 „ — „	722 „ 68 „
Hátrálékokból.....	50 „ — „	27 „ — „
Nyomatványok eladásából	10 „ — „	20 „ 40 „
Intercalaris kamatokból	30 „ — „	25 „ 20 „
	2881 frt 46 kr.	2716 frt 74 kr.

Noha az anyaegyesülettől kapott átalány kétszáz (200) forinttal kevesebb volt s az előirányzat még két tétele (hátrálékok, intercalaris kamat) várakozáson alatt maradt, még is a bevételi összeg csak 164 frt 72 krral kevesebb az előirányzatnál.

B) *Kiadás 1898-ban:*

Tételek	Előirányzat	Tényleg
Az Erdélyi-Múzeum 10 füzetének 42 ív (45 helyett) nyomása, fűzése, cliché....	1225 frt — kr.	1042 frt 35 kr.
Az Erdélyi-Múzeum 10 füzetének 42 ív írói tiszteletdíja	1125 „ — „	820 „ 61 „
Szerkesztő tiszteletdíja	300 „ — „	300 „ — „
A pénztári kezelésért a multra megszavazott a közgyűlés	150 „ — „	150 „ — „
Egyébb nyomtatványok (meghívók, címszalagok, felszólítások).....	36 „ — „	46 „ 60 „
Expeditio, portó, iroda	150 „ — „	138 „ 53 „
Szolga fizetése	10 „ — „	10 „ — „
Összeg	2846 frt — kr.	2508 frt 09 kr.

Az előirányzat szerinti 148 frt 29 kr. deficit helyett pénztári maradék 1899-re....

208 frt 65 kr.

Mint a bevétel 2716 frt 74 kr.

A folyóirat kiadásánál mutatkozó különbözet, illetve kevesebb kiadás, egy részt az ívek számának kevesebbségében, más részt az írói tiszteletdíjaknál (nagyobb terjedelmű közléseknél) való megtakarításban leli magyarázatát.

A költségelőirányzat 1899-re:

A) *Bevétel:*

Pénztármaradék 1898-ról	208 frt 65 kr.
Átalány az anyaegyesülettől	1800 „ — „
Tagsági díjakból 1899-re (esetleg 1900-ra) előfizetésekkel együtt	750 „ — „
Hátrálékokból	50 „ — „
Nyomtatványok eladásából.....	30 „ — „
Intercalaris kamatokból.....	30 „ — „
Összesen	2868 frt 65 kr.

B) *Kiadás:*

Az „Erdélyi Múzeum“ 10 füzetének (42 ív) nyomása, fűzése esetleg ábrák.....	1100 frt — kr.
Az „Erdélyi Múzeum 10 füzetének (42 ív) írói tiszteletdíja..	1000 „ — „
A szerkesztői tiszteletdíja	300 „ — „
Íródiák a correcturánál segédkezni, írásra stb.	100 „ — „
Egyébb nyomtatványok (meghívók, címszalagok, felszólítások)	36 „ — „
Expeditio, posta, irodai kiadások.....	150 „ — „
Szolga díjazása	10 „ — „
Pénztári teendőkkért 1898-ra a mult közgyűlés alapján, a választmány indítványára.....	100 frt — kr.
	2796 frt — kr.
Remélhető pénztári maradék	72 frt 65 kr.

Mint fenn: 2868 frt 65 kr.

A közgyűlés a jelentést örvendetes tudomásul vette s a költségvetést a választmány előterjesztése szerint állapította meg.

Ezután *Dr. Eisler Mátyás* olvasta fel a mult közgyűlésből pénztár- és számadás vizsgálatra kiküldött bizottság jelentését, melynek alapján a közgyűlés a pénztárt kezelő elnöknek a fölmentvényt megadja és neki önzetlen fáradságáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

Új tagokul felvétettek: *Bartalis József*, *Bodor Aladár*, *Persian Kálmán* tanárjelöltek és *Ráduly Simon* áldozópap, tanárjelölt (aj. *Rácz Miklós*); *Dénes Béla*, *Márki Ferencz*, *Herberger Béla*, *Schuster Frigyes* tanárjelöltek (aj. *Tóth Ernő*); *Boér Károly* ev. ref. theologus (aj. *Zelles Lajos*); *Köblös Samu* tanárjelölt (aj. az elnök).

A választmány kiegészítése következtén, a szavazatok beszédére *Dr. Csengeri János*, *Dr. Versényi György* és ifj. *Imre Sándor* kéretvén fel, összehívják a beadott szavazatokat, melyek szerint a kilépett öt (köztük a meghalt *Szász Béla*) választmányi tagsági helyére az 1899—1901 évkörre újra megválasztattak *Dr. Fazakas József*, *Dr. Moldován Gergely Török István* és *Dr. Vajda Gyula* és új tagul *Dr. Csengeri János*. A mult évben elhunyt *Finály Henrik* helyébe pedig 1899—1900-ra új tagul *Kenessey Béla* ev. ref. theologus igazgató.

Ezzel a közgyűlés bezáratott.

IV. Választmányi rk. ülés márcz 9-én.

Az E. M. E. választmánya a közgyűlést megelőzőleg rk. vál. ülést tartott *gr. Eszterházy Kálmán* elnöklete alatt, melyen megállapított, hogy kiket ajánljon a választmány a közgyűlésnek a megüresedett alelnöki és ellenőri állásokra és a megüresedett ig. választmányi tagsági helyekre.

Résztvevők tagokul felvétettek: *gr. Wass Béla*, *dr. Richter Aladár* egyet. m. tanár és *Szádeczky Béla* okl. lelkész és tanárjelölt (aj. az elnök).

V. Az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése márcz. 9-én.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet márcz. 9-én d. u. 4 órakor tartotta meg f. é. közgyűlését a városházán *gr. Esterházy Kálmán* elnöklete alatt, a ki a közgyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt Közgyűlés!

Minden tudományos intézmény csak rendszeres fejlődéssel gyakorolhatja azt a hatást, érheti el azon eredményeket, melyekre törekszik és hivatva van; de ahhoz a termékenyítő szellemi, a tápláló anyagi eszközök kellő mértékben való megléte okvetlen szükséges. Erdélyi Múzeum-Egyletünk létesítése a hazafias, céltudatos felbuzdulás kiapadhatatlan áldozatkészségével és kitartó szakavatott munkássággal eszközöltetett, gyarapított, tartatott fenn és fejlődésére a rendelkezésére álló eszközök kimerítően felhasználtak.

Habár keletkezésekor a rendelkezésre állott anyagi eszközök, melyek időközben még növekedtek, nagyoknak tűntek fel, de azok már a mostani kívánalmaknak, szükségeknek meg nem felelnek. Nemzeti és tudományos művelődésünk előhaladásával a meglévő és a múzeum rendelkezésére felajánlott szellemi erők az egylet fejlődésére, éppen az anyagi eszközök fogyatékosságáért, kellőleg fel nem használhatók; ki nem aknázzhatók.

Egyletünk életében negyven éves eredménydús múltat tekintünk vissza, ez buzdítson a most már mindinkább tudományos térre terelt munkásságnak nagyobb mértékben való eszközöltetését lehetővé tenni. Az egylet negyven éves

emlékünnepevényének való megtartását kell felhasználnunk arra, hogy azoknak emléket áldva, kik hazánk e részében nemzetünk válságos helyzetében művelődésére, földjének, múltjának kincsei gyűjtésére, megőrzésére annyit áldoztak, ez áldozatok gyümölcsözőtetésére az utódok áldozatkészségéhez forduljunk; így tévén lehetővé a múzeum-egylet oly szellemi fejlődését, mely méltó folytatása legyen a negyven éves múltnak.

Az elmúlt év örvendetes és sajnos eseményeiről, a választmány munkásságáról a választmányi jelentés számol be, azért azokat itt nem említem, csak egy gyászos emléket idézek fel és ez: elhunyt alelnökünk, nagytiszteletű *Szász Domokos* emléke; a ki lánglélekkel munkált híveinek körében nemzetünk fenmaradásáért, művelődéséért, az egyletünknek csak buzgó, tevékeny, áldozatkész alelnöke lehetett és mint ilyen, elhunytával — sajnos — azok számát szaporította, kiknek emléket múzeum-egyletünk kegyelettel őrzi.

Hazafiasan és kötelességszerűen üdvözölve a megjelenteket, az Erdélyi Múzeum-Egylet rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

Az élénk tetszéssel fogadott elnöki megnyitó után dr. *Szádeczky Lajos* titkár olvasta fel a választmány nevében következő jelentését:

Tekintetes Közgyűlés!

Mintha az volna végzete újabb időben Egyesületünknek, hogy évi beszámolóját gyászjelentéssel kezdje: fájdalomról, gyászról kell most is legelőbben megemlékeznünk.

Még szívünkbe nyilallik a fájdalom félév múltán is, ha rá gondolunk, mily kegyetlen gyászbír sivitott végig e hazán m. é. szept. 10-ikén, mely gyászba borítva országunkat, nemzetünket, a Muzsák csöndes berkeit is, gyászkeretbe vonva a mi egyesületünk actáit is.

A megdicsőült *Erzsébet királyné* halálában nem csupán a fejedelemtől s nemzeti jogainknak nehéz időkben védelmezőjét gyászoltuk, hanem (miként részvétiratunkban kifejeztük) „a tudomány és közművelődés, irodalom és művészet fenkölt lelkű nemes párfogóját, ápolóját és terjesztőjét, a ki szerette ősi nyelvünket, költészetünket, s a magyar történelmet, a mely Őt, mint egyik legdicsőbb királynénkat, örök büszkeségünket fogja emlegetni, tanulságul, ragyogó eszményképül a messze idők késő nemzedékeinek is.”

A múlt év eleje is gyászt hozott ránk. Febr. 15-én temettük *Finály Henriket*, egyesületünk nagy érdemű titkárát, egyik megalkotóját. Még be sincs töltve régiségtári őri állása, annál kevésbbé pótolva az ő sokoldalú tevékenysége és már is újabb vesztésekkel látogatott az 1899-iki új esztendő. F. é. jan. 8-án elhunyt első alelnökünk *Szász Domokos* ev. ref. püspök, a kit az 1889 évi közgyűlésen a közbizalom emelt e díszes állásra s a ki azóta lankadatlan buzgalommal működött egyesületünk magas culturalis céljai előmozdítása körül. Neki is nagy része van abban, hogy — a mint ő az 1893-iki közgyűlésen elnöki megnyitójában mondotta — „egyesületünk zajtalan, kitartó s kitűzött céljához mindig hű haladása folytán, már-már a nemzeti közművelődésnek, a tudomány terjesztésének — itt az erdélyi részekben — első rangú tényezőjévé, alig értékelhető gyűjtemények gazdag kincstárává s a tudományok tovább fejlesztésére hivatott egyetemnek nélkülözhetetlen segítő tagjává emelkedett föl.”

Méltán fáljalhatjuk az ő elvesztését, a ki vezéreink egyike volt s csak nem régen is nagy értékű, műbecsű kincsekhez segítette egyesületünket a küüllővári ev. ref. templom sírboltjából napfényre került fejedelmkori régiségek megszerzésével.

Az ő elvesztését nem sokára egy másik követte: anyagi ügyeink egyik gondos őrét a Bpsten f. é. jan. 21-én elhunyt *Groisz Gusztáv* ny. egyet. tanárt, min. tanácsost, egyesületünk ellenőrt temettük el jan. 23-án, a kit az 1892-iki közgyűlés ellenőrré választván, azóta lelkiismeretes ügybuzgalommal fáradozott azon, hogy a szellemi célok anyagi eszközei csonkíthatlanul rendelkezésére álljanak egyesületünknek.

Hála és kegyelet illeti emléküket, melyet egyesületünk története meg fog őrizni s átörökíti az utókorra is!

Egyesületünk ennyi veszteség és fájdalom közepette is igyekezett teljesíteni feladatát, munkássága nem szünetelt, sőt a mennyire lehetett, e veszteségek pótlására kétszeres igyekezettel törekedett.

Finály örökösaitől (az éremtár kivételével) bizottságilag átvettük a régiség-tárt s annak conserválására az újonnan kinevezendő ör megérkezéig megtettük a szükséges intézkedéseket.

A többi tárak szorgalmasan folytatták új helyiségeikben berendezésüket, gyűjteményeik fejlesztését, gyarapítását, a mennyire a rendelkezésükre bocsáthatott 600—600 frtnyi évi dotatio keretében lehetett. Köztük az ásványtár megnyitott a nagy közönség számára, a mely azt elég élénken látogatta. Mindezekről magok az örök fognak részletesebben beszámolni.

A szakosztályok is serényen folytatták tud. működésüket. Szakszerű és népszerű felolvasások tartásával igyekeztek tudomány szakjaikat művelni és terjeszteni; kiadványaik hasábjain a tud. irodalom bőséges gyarapodást mutathat fel ez év folyamán is.

A központi igazgatás terén is élénkült az ügyforgalom. Az elhunyt régebbi tisztviselők helyére választott új örök ügybuzgalmukkal igyekeztek pótolni a régiek kiváló tehetségeit és érdemeit s munkával kiérdemelni a közbizalmat, mely őket állásukra méltatta.

Szamosi Jánost alelnökségében az alapszabályok értelmében Ő Felsege is megerősítette s az elnök és első alelnök gyakori távollétében ő volt az Erdélyi Múzeum-Egyletnek mintegy állandó ügyvezetője.

A Múzeum-Egylet ügykörének kiterjesztését s ügyei vezetésének élénkítését mutatja, hogy hivatalos ügyiratainak száma a múlt év derekától megkészsereződött: 102-ről 222-re emelkedett. Tagtársaink is szaporodtak 13 számmal.

Tartottunk 10 rendes és 3 rk. ülést. Első ülésünk legnevezetesebb tárgya volt, hogy 94,250 frt értékű regáleváltási kötvényünk kisorsoltatván, azt ismét ugyanilyen kötvényekben helyeztük el, de daczára a kedvezménynek. (t. i. hogy a börzei 102 frtos árfolyam helyett 101 frt 32 krral fizettük a 100 frt névértékű kötvényeket) ez mégis m. e. 1250 frt tőke-veszteséggel járt. Ezzel szemben a takarékos gazdálkodás céljából, forgó tőke hiányában, azt határozta a választmány, hogy gyűjteményeknek járó átalányok ezután utólagos negyedévi részletekben fognak kiadatni.

A febr. ülésen *Szadeczky Lajos* engedélyt kért a kükküllővári régiségeknek Bpsten a régészeti társulatban való bemutatására, a bp iparművészeti múzeum pedig azok egyidőre kikölesönzését kérte tanulmányozás céljából. A választmány mindkét kérésnek eleget tévén, azok Budapestre szállítottak, a hol a szakkörök és közönség nagy tetszésében részesültek, az iparművészeti múzeum fénykép-fölvételeket készítettett róluk, a bársony mentét (az elmálástól megóvándó) restauráltatta s mindent pontosan visszaküldött. A restaurálás költségei fejében a választmány az ékszerek duplum példányaiból engedett át egy néhányat, az Erdélyi Múzeum-Egylet régiség-tárából való származásuk kiténtetésének kikötése mellett.

Egyesületünk gyűjteményei (főkép régiség-tára) iránt a közönség érdeklődésének még több nevezetesebb nyilvánulását kell kiemelniünk. A kolozsvári ipartestület az iránt keresett meg a máj. vál. ülésen, hogy a Mátyás-szobor leleplezése alkalmából rendezendő erdélyi iparműkiállításra engedje át műipari tárgyait; az okt. vál. ülésen az Erekye-Múzeum kérte, hogy a tervezett műtörténeti kiállításban vegyen részt a Múzeum-Egylet; a decz. ülésen pedig az EKE járult elhibénk azzal a kéréssel, hogy a Mátyás király születési házában rendezendő táj- és néprajzi kiállításra engedjük át régiség-tárunk oda illő műtárgyait. A Múzeum-Egylet mind a három kérésre szíves előzékenységgel válaszolt s a kellő biztosítékok mellett készségesen ígérte a tervezett kiállítások támogatását.

A m. évben folyamatban lévő építkezések alkalmából sok becses feliratos

kövel és műbecsü tárgygyal is gyarapodott a régiségtár, így pl. a Frank-Kiss-házból kikerült *XVI.* sz. renaissance faragású ajtófelekkel, a Tivoli-ház feliratos, műfaragású és római köveivel s egy a csatornaépítés alkalmából a piac talajából kikerült Napoca (a római Kolozsvár nevét tartalmazó) felirattal. Régiségtárunk azonban — sajnos — a közönség előtt ez idő szerint hozzáférhetetlen.

A hazai és külföldi tud. társulatokkal is igyekeztünk az érintkezést fenntartani: résztvettünk a hágai nemzetközi congressus magyar osztályának előkészítő bizottságában; képviseltettük magunkat erdélyi szász honfitársainknak a nyár folyamán tartott nagyszabású Honter-ünnepén; a Hunyadvármegyei Tört. és Rég. Társulat évi közgyűlésén, mely főképp *Torma Károly* emlékének volt szentelve s tettünk egy műtörténelmi körutat Kis-Küküllő vármegyébe a régi templomi mennyezetfestészet és egyéb műrégészet tanulmányozására, melynek kultiválása főképp a honismertetésre alapított egyesületünknek egyik legszebb feladata.

Egy nagybecsü alapítványban, illetőleg végrendeleti hagyatékban is részesült egyesületünk, ugyanis b. e. *Kovács Sámuel* deési ev. ref. lelkész végrendeletében 1000 frtot hagyott az Erdélyi Múzeum-Egyletnek a végből, hogy évi kamataiból magyar történelmi tárgyú balladákra hirdessen pályázatokat.

A mi anyagi ügyeinket illeti: a lefolyt év rendkívüli terheket rótt egyesületünkre. Két nagy értékű erdélyi kincslelet megvásárlására 2 évre felosztva a múlt évben 1550 frtot költöttünk, könyvtári segédőrünk nyugalomba lépése következtében egy újabb, 600 frtos kegydíjat kellett beillesztenünk költségvetésünkbe. De mindezek daczára, főképp a titkári fizetés leszállítása s lakbéré eltörlése és a régiségtári ór fizetése és lakbéré megszüntetése által, a személyi kiadások terén tetemes megtakarítást eszközölvén, az évet még az előre jelzett csekély hiánynak is eltüntetésével zártuk le s jelen évi költségelőirányzatunkkal megvetettük alapját a következő évek költségvetése fokozatos javulásának.

Ime t. közgyűlés múlt évi munkálkodásunk és gazdálkodásunk képe.

Munkában serények igyekeztünk lenni, de a régi conservatív alapon való fokozatos fejlesztést tartottuk szemünk előtt; gazdálkodásban takarékosak voltunk s elértük azt, hogy a jogos tudományos igények kielégítésére ez évben többet áldozhatunk.

Örömben és nyereségben nem valami dús, gyászban és vesztésben annál bővebb osztályrésztünk jutott a múlt évben. Az öröm nem tett elbizakodottá, a gyász nem csüggesztett el, mert a magasztos czél, melynek szolgálatában állunk, egyaránt nyugodt önbizalmat s erős akaratot igényel, kitartást a zerény, zajtalan munkában, bizalmat a siker reményében, a mely nem maradhat el, ha Isten segít és igen t. tagtársaink támogatnak.

A helyeslő tetszéssel fogadott választmányi jelentés után Dr. *Ferenczi Zoltán* az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtáráról a következő jelentést olvasta fel:
Tisztelt Közgyűlés!

Az Erdélyi Múz.-Egyl. Könyvtárának 1898-ik évi működéséről jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni:

I. A lefolyt évben a könyvtár gyarapodott vétel útján 461, ajándékban 649, köteles példányban 280, összesen tehát 1390 kottával és füzettel, melyek az erre készült szerzemény-könyvbe, mint alapleltárba, mind be vannak vezetve. Könyveket adományoztak könyvtárunknak: Köváry László, Dirner Gusztáv, Nyíry Elek, Ferenczi Zoltán, Földművelésügyi miniszterium, Gombos Ferenc, Speidl Ernő urak, b. Bánffy Dánielné urnő ó excja, a kalocsai érseki hivatal, Stein Gábor ur, m. tud. akadémia, Laube Henrik ur, De Gerando Antonina urnő, Gámán Zsigmond ur, kolozsvári tud. egy. rectori hivatala, kolozsv. keresk. és iparkamara, Böhm Mihály ur, m. kir. vallás- és közokt. Miniszterium, dr. Márki Sándor, dr. Gyalui Farkas, dr. Nagy Mór, Hubay Jenő urak, m. országgyűlés elnöki hivatala, budapesti egyet. könyvtár igazgatósága. Nogáll János cz. püspök ur, Székely János, dr. Csiky Viktor, Kovács Péter fiai, Schunda V. József urak,

Budapest fővár. tanácsa, Ruzicska Gyula ur, Budapest f. v. stat. hivatala, Krakói akadémia, m. k. földtani intézet, gr. Esterházy Kálmán, Vajda Ödön zirczi apát urak, Székely pályadíj alap választm., dr. Farkas Lajos, Németh Rudolf, Balázs István, Czerny Antal, Versényi György, Butler E. D., Szádeczky Lajos, Moldován Gergely urak, Csongrád vm. alisp. hiv., br. Wesselényi-család. Az ajándékok közül különösen a következőket van szerencsém külön kiemelni, mint jelentősebbeket: a br. Wesselényi-család levéltárából könyvtárunkba jutott 186 drb nyomtatvány, kiválóan térkép, Hubay Jenő ur ajándékozott 80 kötetet, Vajda Ödön zirczi apát ur a rend történetére vonatkozó 8 művet 10 kötetben, Székely János ur a *Gartenlaube* 20 évfolyamát. Az adományok többi részét főképp a két szakosztály útján könyvtárunkba jutott cserepéldányok teszik. A vétel útján szerzett könyvekre kiadtunk 1308 frt 62 krt, mely összegbe kisebb mennyiségű vegyes kiadásaink is benne vannak, könyvköttetésre 669 frt 14 s így összesen: 1977 frt 76 krt. A vett és más úton könyvtárunkba került művek mind fel vannak dolgozva s könyveink közé iktatva.

Személyi változás csupán az volt könyvtárunkban, hogy Tóth Ernő napdijas ur az egyet. könyvtárhoz lépven át, helyébe Derzi Ödön urat neveztem ki a t. igazg. választmány beleegyezésével.

II. Könyvtárunk használatáról a következő adatok szólnak: Az egyetemi könyvtárral közös olvasó-teremben megfordult 1898-ban 14,400 olvasó, a kik helyi használatra kikértek 12,952 és házi használatra 1804, összesen 14.756 kötetet és füzetet. Letett index volt 921. Egy óra esik átlag 1200, egy napra 40 olvasó. A könyvtár használatának statisztikai adatai az 1897 évhez képest nagy emelkedést mutatnak a helyi használatra kikért művekre nézve. Ennek oka az, hogy indítványomra úgy egyletünk t. igazg.-választmánya, valamint a tek. egyet. tanács megadta a felhatalmazást a betűrendes czédula-katalogusok olyformára összeegyeztetésére egy betűrendes katalogusba, hogy magokon a czédulákon is jeleztessek, megfelelő bélyeggel, hogy melyik könyvtárá a könyv s különben a leltári kezelés teljesen elkülönítve maradjon. A betűrendes katalogus ez összeöntése nagyon megkönnyítette a használatot; de egyszersmind lehetetlenné tette a kivett könyvek szorosan elkülönített kezelését; tehát a helyi használatra kivett könyvek fenti számában mindkét könyvtár adatai egyesítve vannak. Ugyanezzel kapcsolatban a személyi körülmények most már lehetővé tévén, a könyvkivevését a régi könyvrendszer helyett kettős czédularendszerré alakítottam át, melyek közül egyik a kivevő neve, másik a kivett könyv címe szerint kezeltek betűrendben s így a kezelés gyorsaságát nagy mértékben előmozdította.

Levéltárunk a múlt évben szintén szaporodott, a mennyiben Erdős Miksa urtól egy kötet múlt évszázi, többnyire kormányi rendeleteket és kivonatokat vásárolt könyvtárunk 30 frton. A b. Wesselényi-család levéltára is $\frac{3}{4}$ -ed részben rendezve van.

A könyvtárnok jelentése után a választmány által kiküldött könyvtárvizsgáló bizottság (dr. *Pisztóry Mór* és dr. *Nagy Károly*) tettek jelentést, melynek alapján a közgyűlés köszönetet szavazott a könyvtárnoknak buzgó működéséért.

Azután dr. *Apáthy István* az állattáról tett jelentést.

Dr. *Löthe József* és dr. *Kenyeres Balázs* az állattár megvizsgálásáról referálván, az állattár őrének elismerést mondatnak a közgyűléssel.

Dr. *Richter Aladár* növényteni helyettes őr előszóval, dr. *Fabinyi Rudolf* és dr. *Buday Kálmán* írásban tesznek jelentést a növénytárról.

Az ásványtárról dr. *Szádeczky Gyula* őr s aztán a vizsgáló bizottság (dr. *Szabó Dénes* és dr. *Parádi Kálmán*) tett jelentést, melynek alapján a közgyűlés az őrnek köszönetet szavaz.

Titkár előszóval referált a régiségtárról és a nyáron megvizsgált Torma Zsófia-féle gyűjteményről.

Br. *Mansberg* Sándor és dr. *Gergely* Samu a pénztár állásáról és kezeléséről referálván, a közgyűlés köszönetet szavaz a pénztárnoknak s a felmentvényt megadja.

Dr. *Szádeczky* Lajos a bölcészeti, nyelv- és történettud. szakosztály —

Dr. *Nyíredy* Géza az orvos- és természettudományi szakosztály m. é. működéséről olvasták fel jelentéseiket.

A költségvetést a pénztárnok mutatja be, a mely a következőkép állapítatik meg:

B e v é t e l

45,600 frt n. é. földmt. kötvény kamatja 4 ^o / _o	}	9210 frt 74 kr.
2,700 frt n. é. földhitelint. záogl. kamatja 4 ¹ / ₂ ^o / _o		
161,450 frt n. é. regáléváltság-kötvény kamatja.....	}	840 „ — „
14,090 frt jelzálogkölesön kamatja 6 ^o / _o		
1,000 frt befizetetlen alapítvány kamatja (2 évre)..	100 „ — „	
3,781. frt 55 kr. id. elhelyezmény 4 ¹ / ₂ ^o / _o -os kamatja.	170 „ 17 „	
Az országház alapja évi kamatja.....	133 „ 40 „	
Állami járulék	5000 „ — „	
Tagdíjakból	200 „ — „	
Kiadott előlegből visszatérítés	213 „ — „	
Régiségek árából visszatérült	50 „ — „	

Bevételek összege... 17115 frt 31 kr.

K i a d á s.

Rendszerek:	Pénztárnok tiszteletdíja.....	500 frt — kr.	
	Titkár tiszteletdíja	400 „ — „	
	Titkársági irnok havi 15 frttal...	180 „ — „	
	Könyvtári 2 díjnak napidíja....	1110 „ — „	
	Állattári őrségéd fizetése	800 „ — „	
	Állattári őrségéd lakbére.....	200 „ — „	
	Ásv. praeparator helyettesítése..	600 „ — „	
	Szolga fizetése	360 „ — „	
	Szolga ruhapénze.....	50 „ — „	4200 frt — kr.
Átalányok:	Igazgatás, kezelés	250 „ — „	
	Könyvtár	2000 „ — „	
	Term. táarak 750 frtjával	2250 „ — „	
	Régiségtár	750 „ — „	
	Termtud. szakosztály.....	2200 „ — „	
	Tört. szakosztály	1800 „ — „	9225 frt — kr.
Nem állandók:	Rendkívüliek.....	500 „ — „	
	Múlt évi hiány fedezete.....	263 „ 35 „	
	T. Zs. járadéka	800 „ — „	
	Herbichné kegydíja.....	400 „ — „	
	Böhm Mihály kegydíja.....	600 „ — „	
	Kamat-veszteség.....	340 „ — „	
	Forgótőke-alap létesítésére	500 „ — „	
	A Kovács pályadíj-alap kamatja	50 „ — „	
	Az orv.-term.-tud. szakoszt. rk. s.	200 frt — kr.	3653 frt 35 kr.
	Összes bevétel.....		17115 frt 35 kr.
	Összes kiadás		17103 frt 35 kr.
	Maradék.....		11 frt 96 kr.

Azután *Szádeczky* Lajos titkár olvassa fel következő indítványát :

Tek. Közgyűlés!

Közgyűléseinknek egyik legszebb joga alapszabályaink 18. §-a értelmében a *tiszteletbeli tagok* választása.

„Tiszteletbeli tagoknak oly férfiakat választ az egylet, kiknek a tudományok körül, főleg honunk ismertetésében szerzett érdemeit méltányolni akarja“.

A tudományok körül hazarésünkben kiváló érdemeket szerzett gr. *Kuun Géza*, a kit egyetemünk millenniumi díszdoktorává tett, a ki az Erd. Irod. Társaságnak, az E. K. E. néprajzi bizottságának stb. elnöke, a M. T. Akadémiának tb. tagja, az Erd. Múzeum-Egylet böcs., nyelv- és tört.-tudományi szakosztályának alapító tagja s kiadványaink egyik legjelesebb munkatársa.

Tud. érdemeit világszerte hirdetik latinul megjelent művei: a *Codex Cumanicus*, a „Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis Historia“ cz. Kolozsvárt megjelent 2 kötetes alapvető munkája s a *Fontes rerum Bizantinarum* stb.

A honismertetés terén kiváló érdemeket szerzett „*Origines Hongroises*“ és „*Étude sur l'origine des nationalités de la Transylvanie*“ műveivel, melyekkel az elfogúlt s a román sajtó befolyása alatt álló francia közvéleményt világosítja fel; és *Hunyadvármegyéről* a hunyadmegyei helynevek nyelvtörténeti magyarázatával.

Nem említve számos más munkáját: az Erdélyi Múzeum 1893. évfolyamában adta ki nagybecsű tanulmányát „*Adalékok Ázsia s Kelet-Európa etnografiájához*“.

Az Erdélyi Múzeum múlt évfolyamában adta ki „*Az Erdélyi Múzeum alapítása*“ történetét, mely egyletünk 40 éves évfordulójára ép oly kegyeletes, mint alkalmi munka: dicső emlékü alapítónk Mikó Imrének és társainak apotheosisa.

A 40 éves évforduló alkalmából a régi tradíciók felelevenítője, hazánk kitűnő tudósa, erdélyi részünk egyik büszkesége méltán megérdemli, hogy őt tiszteletbeli taggá válaszszuk s őt ez által még erősebb kötelékkel fűzzük ahhoz az egylethez, melynek úgy is egyik büszkesége s múltjának egyik legjobb ismerője s méltatója.

Kiváló tisztelettel

Kolozsvárt, 1899. márcz. 9-én.

Dr. Szádeczky Lajos.

A közgyűlés *dr. Kuun Géza grófot*, általános élénk éljenzés mellett közfelkiáltással tiszteletbeli tagúl választotta.

A Szász Domokos halálával megüresedett alelnökségre elnök ajánlatára közfelkiáltással *br. Wesselényi Miklós* Szilágyvármegye főispánja, az E. M. E. t. tagja választatott meg.

Ellenőrré *dr. Farkas Gyula* ig. vál. tagot választotta a közgyűlés.

Az 1896-ban választott igazgatósági tagok szabály szerint kilépván, ú. m. dr. Szabó Dénes, dr. Szamosi János alelnök, dr. Udránszky László s az elhunyt Esterházy János gróf s az ellenőrré választott Farkas Gyula helyett is új ig. tag lévén választandó; helyökbe újra megválasztattak: *dr. Szabó Dénes* és *dr. Udránszky László*, s újakul választattak *gr. Vass Béla*, *Kolozsváry Sándor* és *Gergely Samu* részvényes tagok.

Ezzel az elnök a közgyűlést néhány lelkes buzdító szóval bezárta, a mely viszont az elnök éltetésével öszlott szét.